

LOOMINGU
RAAMATUKOGU

Tolstoi läheduses

Nr. 45

1960

A-21382
„LOOMINGU“ RAAMATUKOGU
Nr. 45 (157) 1960

))•((

Tolstoi läheduses

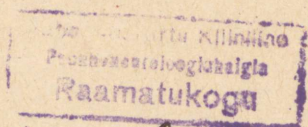
KOOSTANUD JA TÕLKINUD

E. PILLESAAR

))•((

AJALEHTEDE-AJAKIRJADE KIRJASTUS
TALLINN

Kaaneillustratsioon:
I. Repini «Lev Nikolajevitš Tolstoi töötamas»,
1891.

inv 9131

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

LEV TOLSTOI

(1828—1910)

Käesoleva aasta 20. novembril tähistatakse Ülemaailmse Rahunõukogu otsusel kogu maailmas vene kirjanduse klassiku Lev Nikolajevitš Tolstoi 50. surma-aastapäeva. Tolstoid kui kirjanikku tunneb eesti lugeja alates möödunud sajandi lõpust, kogu tema loomingu paremik ilmus hiljuti 14-köitelises teoste kogus.

Suhteliselt vähe on seni eesti lugejaile tutvustatud Tolstoid ennast kui inimest. Vene keeles on tema kaasaegsete, sõprade ja tuttavate sulest ilmunud hulk memuaare, kus on jäädvustatud vestlusi ja vaidlusi Tolstoiga, tema seisukohti ühe või teise sündmuse puhul, tema arvamusid raamatute ja inimeste kohta. Need, kes elasid aastaid Tolstoi läheduses ning nägid teda igapäevases elus ja loomingulise töö juures, räägivad temast kui ääretu suure töövõimega inimesest, kunsti- ning muusikasõbrast ja ägedast kirikuvastasest. Käesolevas valimikus on püütud meie lugejaile tutvustada mõningaid jooni Tolstoist, nii nagu teda nägid ta kaasaegsed — mitmesuguste elukutsetega, erinevate vaadete ja ellusuhtumisega inimesed.

LEV TOLSTOI PÄEV

Aastail 1907—1909, kui ma elasin Jasnaja Poljanas, tõusis Lev Nikolajevitš tavaliselt kella kaheksa paiku, pesi end ja läks jalutama. See hommikune jalutuskäik kestis harilikult lühikest aega, pool tundi kuni tund. Ta jalutas peaaegu alati üksinda, ja need üksildased looduses veedetud hommikutunnid koos selle ajaga, kus ta intensiivselt keskendus iseenesesse, olid talle tarvilikud selleks, et püsida vaimselt erksana kogu järgneva päeva jooksul — nii suhtlemisel kõigi koduste ja võõrastega, kellega tal tuli kokku puutuda, kui ka oma pingelise loomingulise tegevuse ajal.

Jalutuskäigult tagasi tulles, aga vahel juba kodunt väljumisel kohtas Lev Nikolajevitš tavaliselt maja lähedal mõnda kehvikut, mõnda möödaminevat «administratiivkorras väljasaadetut», kes oli jalgsi teel oma asumispaiga poole või pöördumas pärast karistusaja lõppu tagasi kodukohta, mõnda kohalikku või Tuulast pärit elukutselist kerjust — ja jagas neile peenraha. Mõnikord jutustasid need «administratiivkorras väljasaadetud» teekäijad talle oma kurba elulugu, mis jäi raske kivina ta südant rõhuma.

Söögitoast läbi minnes võttis Lev Nikolajevitš kaasa minu poolt sorteeritud posti: kirjad, raamatud, käsikirjad, kuid ajalehtedest harilikult ainult ühe, mida ta sel perioodil luges. Minu sealviibimise algul oli selleks leheks «Novoje Vremja», siis asendas Lev Nikolajevitš selle «Russiga», millel tema arvates oli kaks positiivset omadust: see leht tõi esikülje ülanurgas teateid ühe päeva jooksul langetatud ja täideviidud surmaotsuste arvust, samuti eelmise päeva tähtsamate sündmuste loetelu. Seejärel hakkas Lev Nikolajevitš 1908. aasta suvel «Slovot» jm. lugema.

Jõudnud oma kabinetti, asus Lev Nikolajevitš kohvi jooma ja hakkas samal ajal kirju lugema. Sageli juhtus, et kui ta oli läbi lugenud ühe või teise teda huvitama hakanud või erutanud kirja, kutsus ta kohe mind ja dikteeris vastuse, mille ma stenografeerisin. Mõned kirjad pani ta kõrvale, kavatsedes neile hiljem vastata; teiste peale kirjutas: «Vastamiseks N. N-ile», mis tähendas, et ta tegi vastamise mulle ülesandeks; kolmandatele kirjutas peale «J. v.» (Jätta vastusetta).

Vahel pärast jalutuskäiku, vahel enne seda, aga tingimata igal hommikul luges Lev Nikolajevitš läbi järjekordse peatüki tema enda koostatud lemmikraamatutest: «Lugemisring» ja «Igaks päevaks», mis sisaldasid kõigi aegade ja rahvaste mõttetarkade arvamusid tähtsamate eluküsimuste kohta. Nende toimingutega valmis saanud, asus Lev Nikolajevitš tööle. Töö ajal vajas ta absoluutset vaikust: sulges oma kabineti ja söögitoa vahelise tiibukse ja väljus tööruumist ainult erakordsel puhul. Kahe aasta jooksul, millal ma elasin Jasnaja Poljanas, ma peaaegu ei mäleta niisuguseid juhtumeid. Sel ajal, kui ta töötas, ei astunud keegi ka tema juurde sisse, välja arvatud Sofja Andrejevna, kes heitis hilja

magama ning tõusis hilja, tuli umbes kaheteistkümne paiku kahe- sevas kleidis söögituppa kohvi jooma ja käis harilikult ka mehele tere hommikust ütlemas.

Kella kahe-kolme ajal lõpetas Lev Nikolajevitš töö ja tuli söögi- tuppa pruukosti võtma. Tihti peale võisin siis märgata tema näol veel lõpetamata loomingulise töö jälgi. Ta sõi kiiresti, pilk suunatud kuhugi kaugusse, otsekui seisaks tal silme ees miski, mida ainult tema näeb.

Kähku einetanud ja vestelnud külalistega, kui neid oli, siir- dus Lev Nikolajevitš jalutuskäigule või ratsutama. Tema tervise pärast muretsedes küsis Sofja Andrejevna tihti, kuhu ta sõidab. See küsimus tekitas algul Tolstois rahulolematust, sest ta ei tead- nud ka ise ette arvata, kuhu ta just sõidab, — see sõltus ilmast, tuule suunast ja lihtsalt tema tujust; kuid hiljem sai ta enesest võitu, ja püüdes kaasinimeste vastu alati kena olla, hakkas ta ette ära ütleva, kuhu ta just sõidab. Asi lõppes sellega, et Lev Nikolajevitši hakkas jalutuskäikudel saatma keegi kodustest, kes sõitis teatavas kauguses tema järel. Lev Nikolajevitšile ei meeldi- nud, kui saatjaks olid kutsarid, sest ta ei armastanud üldse kas-utada teenijaskonna abi; aga kui minul tuli teda saata, nõustus ta sellega meelsasti, kuna nägi, et ma ei pea seda vähimalgi mää-ral endale koormavaks. Ma sõitsin neli-viiskümmend sammu te- mast tagapool, ja teades, kui kalliks ta peab neid üksildase jalu- tuskäigu tunde, kus ta saab mõelda oma teoste üle, ei kõneta- nud ma teda kunagi. Ka tema alustas minuga väga harva juttu, teades, et vaikimine mulle raske ei ole. Tavaliselt ratsutas ta ümberkaudsetes metsades, mis kandsid ajaloolist nimetust Zas- seka¹ (ammustel aegadel olid kohalikud elanikud vaenlase kal- laletungi ootel metsa maha võtnud, et tõkestada vastase vallutus- retke). Tolstoi veetis suurema osa oma elust Jasnaja Poljanas ja Zassekal oli tema loomingus tähtis koht. (Kunagi poisikesepõlves oli Lev Nikolajevitš ainus kord elus veetnud suve Moskvas; hiljem ei elanud ta suvel kunagi linnas.) Oma elu esimesel perioodil hul- kus Lev Nikolajevitš sageli päevade kaupa püssi ja koeraga Zas- sekas. Selle uitamise ajal aga keerles ta peas kõige mitmekesis- maid kavatsusi ja kirjanduslikke kujusid. Elu viimasel perioodil käis Lev Nikolajevitš juba ilma koera ja püssita oma armsa Deli- re'i seljas ratsutades või lihtsalt jalgsi Zasseka risti-põiki läbi nagu varemgi, vahetult looduse keskel oma teoste, artiklite, kirjade, üksikute ideede jne. üle järele mõteldes. Vahel võttis ta sadulas istudes märkmiku taskust ja pani hobust seisma jättes — aga mõnikord ka otse käigu pealt — kirja mõtted ja kujud, mis oota- matult ilmusid tema vaimusilma ette.

Kella viie paiku (jalutuskäik kestis tavaliselt tundi kolm või kauemgi) koju tagasi jõudes oli Lev Nikolajevitš enamasti väga väsinud, läks oma tuppa ja heitis magama. Lõunat serveeriti kella kuue aja! või natuke hiljem. Harilikult hilines Lev Nikolajevitš lõunasöögile ja ilmus siis, kui esimene roog oli juba söödud. Ma ei märganud, et Lev Nikolajevitšil oleks olnud lemmiktoite; kunagi ei kuulnud ma teda ka söögist rääkivat. Näis, et ta oli täiesti üks- kõikne selle vastu, mis seisis laual ja mida tal tuli süüa. Kunagi ei näinud ma ka, et Lev Nikolajevitš oleks kuidagi rikkunud tai-

¹ Засека (vene k.) — ralesmik; raldtõke.

metoitlase režiimi. Lauas käis tavaliselt üldine vestlus, külalised jutustasid igasuguseid uudiseid Moskvast või Peterburist.

Õhtuti ei töötanud Lev Nikolajevitš enam nii pingsalt kui päeval. Ta kas luges või kirjutas oma kabinetis kirju või võttis osa üldisest jutuajamisest söögitoas, kui oli saabunud mõni sugulane või külaline. Jutte sellest, mis toimub meie maa kõige kaugemates kolgastes, kuulas Lev Nikolajevitš alati suure huviga, kuid ei võtnud seda, mis talle räägiti, kunagi puhta kullana. Tihti leidsin ma järgmisel päeval üllatusega eelmise õhtu kõneluste kajastusi mõnele kaasagelele küsimusele pühendatud artiklis. Vestlus kulges alati täiesti sundimatult; Lev Nikolajevitš ei kannatanud vestluses midagi programmilist, kunstlikku, ettekavatsetut ega esinenud ise kunagi õpetaja või karmi moralisti osas. Oma arvamust avaldas ta alati selgelt ja lihtsalt, ning kui kaasvestleja seisukohad näisid talle ülearu veidrad, ei pannud ta mõnikord endale paljaks väljendada oma nõustumatust isegi teravalt. Jasnajas said vahel kokku kõige vastandlikuma ellusuhtumisega inimesed — töölis-revolutsionäärist tolaeagsete konservatiivsete ringkondade kõige parempoolsema tiiva esindajani. Tolstoi kohtles kõiki võrdselt, mitte kellegi puhul ei muutnud ta oma käitumis- ja kõnelaadi, püüdis igaühe vastu kena olla ja talle midagi meeldivat ütelda, kuid seda, mida ta õigeks pidas, kaitses ta vankumatult veendunud inimese tulisusega ükskõik kelle vastu, ei kartnud rikkuda oma suhteid inimestega ega kartnud rääkida seda, mis käis üldtunnustatud arvamustele risti vastu.

Kuid ei saa ütelda, et Lev Nikolajevitš oleks alati eelistanud või ikka püüdnud välja kutsuda tingimata «tarku» vestlusi. Enamikult Tolstoi portreedelt ja fotodelt vaatab vastu karm, vahel murelik nägu; kuid inimestega suheldes oli Lev Nikolajevitš harva niisugune. Ta armastas nalja, armastas naerda, kuulas meeleldi lõbusaid süütuid lookesi ja naeris ise vaikselt, ent nakatavalt.

Õhtuti armastas Lev Nikolajevitš malet mängida. See tegevus laskis puhata tema alalõpmata pingeliselt töötaval ajal. Kell kümme anti teed, ja kui Lev Nikolajevitš õhtul juba varem ei olnud söögitoas, ilmus ta selleks ajaks alati kohale. Laiali mindi tavaliselt üheteistkümne paiku, harva hiljem. Lev Nikolajevitš jättis kõigiga hüvasti, ulatas igale võõrale käe. Ta käepigistus oli eriline — ta otsekui hoidis teise kätt oma käes, vaadates talle samal ajal erakordse südamlikkusega silma. Oli selge, et ta tõesti tahtis ja püüdis endas esile kutsuda ja tugevdada siirast ning heasoovlikku suhtumist igasse inimesesse, kellega elu teda kokku viis.

MINU ELU KODUS JA JASNAJA POLJANAS

Lev Nikolajevitš külastas meie maja iga kord, kui ta Moskvasse sõitis. Keegi ei teinud tema külaskäikudest erilist sündmust. Ta tuli, millal heaks arvas, päeval, õhtul või lõunaks nagu paljud teisedki. Lev Nikolajevitš ei pööranud ühelegi meist suuremat tähelepanu kui teisele ja suhtus kõigisse võrdset.

Liisaga vestles ta kirjandusest ja pani ta isegi oma ajakirjale «Jasnaja Poljana» kaastööd tegema. Ta tegi talle ülesandeks oma õpilaste jaoks kirjutada kaks jutustust: «Lutherist» ja «Muhamedist». Liisa kirjutas need suurepäraselt ja jutustused ilmusid tervikuna kahes eri raamatukeses, teiste kaasannete hulgas.

Sonjaga mängisid nad neljal käel klaverit ja maletasid, sageli jutustas Tolstoi talle oma koolist ja lubas isegi kaks oma lemmikõpilast kaasa tuua.

Minuga kantseldas ta nagu väikese lapsega. Võttis mind kukile ja sõidutas kõiki tube pidi. Sundis värsse üles ütlema ja andis ülesandeid.

Sageli kogus ta meid klaveri ümber ja õpetas laulma:

Koos sinuga mu õnn ja au,
on kaunim õõbikust su laul, —

Bortnjanski «Heruvimskajat» ja paljut muud...

Kõike seda lauldi kooris; kuid minu häält esile tõstes tõi ta mulle noote, saatis sageli ise, mõnikord laulis kaasa ja nimetas mind «madam Viardot'ks» (tolleaegne tuntud lauljatar) või «püha-päevalapseks».

Mäletan, kuidas ta ükskord enne lõunat koostas meile operi, nagu ta seda ise nimetas, — see oli lihtsalt väike stseen lauludega.

Süžee oli järgmine. Mees on oma vooreslikule naisele noore rüütli pärast armukade. Rüütel avaldab Klotildele armastust, see lükkab tema armastuse tagasi. Mehel on rüütliga duell ja ta tapab rüütli.

Saatma pidi meid Lev Nikolajevitš.

Tuttavad viisid olime juba varem välja valinud.

«Sõnad aga,» ütles Lev Nikolajevitš meile, «mõelge ise välja, et nad kõlaksid itaalia keele moodi, ja mis peasi, et keegi neist aru ei saaks.»

Kui osad olid jaotatud, lava valmis tehtud ja publik kohtadele asunud, istus Lev Nikolajevitš klaveri taha ja mängis hiilgavalt midagi avamängu taolist.

Etendus algas.

Esimesena tuli lavale rüütli osa mängiv vend Saša kiiruga kombineeritud kostüümis.

Ta laulis operist «Martha»¹ võetud aaria viisil oma armastusest Klotilde vastu.

¹ F. Flotowi ooper.

Vennal oli suurepärane kuulmine ja mõnevõrra ka häält. Näitle-
jaid järele aimates pani ta kord ühe, kord teise käe südamele.

Siis ilmus koor: Sonja, Klavdia, njanja tütar, Polivanov ja
nooremad vennad.

Klavdia oli kasvanud lastekodus, kuhu mu isa ta oli paiguta-
nud. Tollal oli ta kuueteistkümneaastane, tal oli ilus kontra-alt ja
ta laulis sageli koos meiega.

Koori eestvedajad olid suuremad; mudilased pigem segasid, kuid
aitasid lava täita.

Lev Nikolajevitš otsis püüdlikult iga rolli jaoks sobivat muusikat
ja saatis meid väga hästi.

Siis tuli minu etteaste Klotildena, kähku improviseeritud kesk-
aegses kostüümis. Olin valmis mõelnud mõnevõrra sõnu mulle
tuntud romanssidest.

Ma närveerisin. Tulime lavale koos Klavdiaga, kes mängis mu
sõbrannat. Laulsime duetti meie tuttava romansi viisi:

Inimesed head, oh kuulge
minu hinge kurvastust...

Ma pidin kurtma oma saatuse üle. Sõbranna lahkus ja mina läk-
sin Lev Nikolajevitši improvisatsioonist juhituna juba üksi üle
allegro-osale, kusjuures ma püüdsin žestidega matkida oma laulu-
õpetajat Laborde'i, Moskva lauljatar.

Tuli rüütel. Ta avaldas Klotildele armastust. Retsitatiivis hülgas
too tema armastuse. Rüütel laskus Klotilde ette põlvili... Kõik
läks oma rada. Kuid äkki hakkas Lev Nikolajevitš kärarikkalt ja
kõvasti basse põristama.

Uks avanes ja ilmus vihane mees, keda kehastas preili Baiser. Tal
olid jalas jahimehe laiad püksid, punane mantel üle õla, jöhvidest
bakenbardiid põskedele kleebitud.

Ta laulis hirmuärataval bassihäälel, kasutades saksakeelseid
sõnu: «Trommel, Kummer, Küche, Liebe»¹, ja tungis rüütlile äh-
vardavalt kallale.

Ta väikesed mustad silmad välkusid vihast. Peas oli laiaserva-
line pika sulega kübar, kulnud olid üle võõbatud ning teda oli
võimatu ära tunda.

See kõik oli nii üllatav ja koomiline, et Lev Nikolajevitš puhkes
valjusti naerma.

Ma vaatasin tema poole. Ta vappus üleni naerust, vajus klaveri
taga ühele küljele looka ja tõi sealjuures bassikeeltelt kuuldavale
mürisevaid rulaade.

Tema naer nakatas kõiki. Ma peitsin end rätiku varju, nagu
nutaksin ma, ja hüüdsin muusika saatel oma sõbrannat: «Klaara!
Klaara!»

Kogu publik naeris valjusti. Kuid rüütel ja kuri mees jäid
oma osale truuks. Preili Baiser kutsus rüütli duellile, vehkis
mõõgaga ja tappis rivaali.

Sellega etendus lõppeski.

«Oi jumaluke, ammu pole enam niiviisi naernud,» ütles Lev
Nikolajevitš finaali lõpuni mängides.

Teinekord tõi ta kaasa Turgenevi jutustuse «Esimene armas-

¹ Trumm, mure, köök, armastus (saksa k.).

tus», et seda meile valjusti ette lugeda. Ema ütles, et ma ei tohi seda jutustust kuulata, kuid ma anusin, et mul lubataks seda teha, ka õed ja Lev Nikolajevitš palusid ning ema andis järele, öeldes: «Hüva, aga sellel tingimusel, et ta siis ära läheks, kui tuleb «see» koht, mida tema ei tohi kuulata,» ja ema ütles midagi tasakesi Lev Nikolajevitšile, kuid ma ei kuulnud, mida.

Ettelugemine algas. Lev Nikolajevitš luges imehästi nagu alati. Me kõik kuulasime ja olime vaimustatud nii tema lugemisest kui ka jutustusest.

Kuna ma ei teadnud, kus see keelatud koht tuleb, teesklesin aegsasti magajat ning mind jäeti rahule, nii et ma kuulsin kogu jutustust ega saanud aru, kus on see koht, mida ei tohi kuulata. Kui lugemine lõppes ja hakati loetut arutama, ütles Lev Nikolajevitš:

«Kuueteistkümneaastase poisi, nooruki armastus oligi tõeline suur armastus, mida inimene tunneb ainult üks kord elus, aga isa armastus — see oli jälk ja liiderlik.»

Need sõnad läksid mulle südamesse ja ma meenutasin Kuzminski ja minu ning Sonja ja Polivanovi armastust. «Järelikult on meie armastus tõeline,» mõtlesin ma teatava uhkusega.

Teinekord tuli Lev Nikolajevitš meile ja võttis ette pika jalutuskäigu, et vaadata Kremli, tema müüre ümberringi, katedraale ja nii edasi. Mõnikord väsitas ta meid nii ära, et jalad meid vaevalt kandsid.

Tema külastused hakkasid meis, noortes, äratama erakordset huvi.

Ta ei olnud selline nagu teised ega sarnanenud hariliku külaliselega. Teda polnud tarvis võrastetoas lõbustada. Ta oli otsekuul kõigjal korraga. Ja huvi ning osavõtlikkust ilmutas ta nii noore kui vana vastu ja isegi meie majateenijate vastu.

Sageli ajas ta juttu meie njanja Veera Ivanovna ja vana Trifonovnaga ning kõik lahkusid tema juurest rahul olles ja heldinult. Seal, kus tema viibis, oli põnev ja huvitav. Kõik meie majas armastasid teda. Isegi meie apaatne toapoiss, ukrainlane Prokofi ütles tema kohta:

«Kui krahv meil on, tuleb kõigile elu sisse.»

Lev Nikolajevitš hakkas sageli meie pool Pokrovskojes käima ja jälle igasuguseid jalutuskäike ette võtma.

Mul on meeles, kuidas Lev Nikolajevitš ükskord pärast tugevat sadu kutsus meid jalgsi minema nelja versta taha Tušino külla. Hoolimata ema hoiatusest, et võime vihma kätte jääda, olime nõus.

Popov, kes meie juures lõunatas, Pako ja Petja, meie, kolm õde, ja Lev Nikolajevitš asusime lõbusalt juttu ajades teele.

Nil Aleksandrovitš oli heas tujus ja tegi meile oma vaimuka jutuga nalja. Hiljem kaldus kõnelus tõsisele teemale.

Lev Nikolajevitš tõestas Popovile, kui halvad on kooliolud, ja ütles:

«Kui mulle on veel antud aega elada, kirjutatan tingimata uue süsteemi järgi aabitsa ja ülesannete kogu.»

Mulle jäi see kõnelus meelde, ja kui aabits ning ülesannete kogu 70-ndail aastail ilmusid, meenutasin ma meie jalutuskäiku Tušinosses...

1864. aasta mai algul tulid meile külalised: Djakovite perekond ja Maria Nikolajevna Tolstaja tütardega...

Lev Nikolajevitš suhtus kõigisse meie ettevõtmistesse sõbrali-kult. Ükskord vaatas ta, kuidas me šaraadi etendasime, ja ütles:

«Miks te ei õpi ära mõnd väikest näidendit?»

«Kust me ta võtame, pole aega välja tellida,» vastas Sonja.

«Kirjuta sina meile,» ütlesin mina...

«Hästi, ma proovin,» sõnas ta.

Kolme päeva pärast tõi ta meile oma komöödia «Nihilist»¹, vist ühevaatusliku, ma ei mäleta. Me jaotasime osad ja hakkasime õp-pima...

*

Alguses pärast operatsiooni² kirjutasin ma tema diktaadi jär-gi... romaani «1805. aasta», s. o. «Sõda ja rahu». Ma nagu näeksin teda praegugi: keskendunud näoilmega, oma haiget kätt teise käega toetades käis ta toas edasi-tagasi ja dikteeris. Mulle vähimatki tähelepanu pööramata ütles ta kuuldavalt:

«Ei, see on labane, ei kõlba!»

Või lausuis lihtsalt:

«Tõmba maha.»

Ta toon oli käskiv, häälest kuuldus kärsitust ja dikteerides muu-tis ta üht ja sedasama kohta sageli kolm-neli korda. Mõnikord dikteeris ta vaikselt ja voolavalt nagu midagi päheõpitud ja siis muutus ta näoilme rahulikuks, kuid seda juhtus üsna harva. Va-hel dikteeris ta väga katkendlikult ja kiirustades...

Meie etteütlus lõppes tavaliselt sõnadega:

«Olen su ära vaevanud. Mine uisutama...»

Mõnikord käisime teatris ja Lev Nikolajevitš tuli meiega kaasa. Mäletan, et talle meeldis Ostrovski uus näidend «Naljahambad»³.

Ma vaatasin tema poole sel hetkel, kui vanamees leiab tänavalt naljahammaste poolt mahavisatud rahakirja, avab selle värisevate kätega, näeb, et see on tühi, ja kuuleb naljahammaste pilkavat naeru. Lev Nikolajevitšil olid pisarad silmis... Veel mäletan, kui-das ta vaimustus Rossini ooperi «Wilhelm Tell» muusikast. Eriti esimese kahe vaatuse omast...

*

Mäletan, et kui romaan «Anna Karenina» ilmus, levis Moskvast kuuldus, nagu meenutaks Stepan Arkadjevitsš Oblonski tüüp väga V. S. Perfiljeviti. Kuuldus jõudis Vassili Stepanovitši enese kõrvu, Lev Nikolajevitš ei lükanud seda ümber. Vassili Stepanovitš luges romaani algusest kohta, kus kirjeldatakse Oblonskit hommikust kohvi joomas, ja ütles Lev Nikolajevitšile:

«Noh, Ljovotška, tervet võiga rõngassaia ei ole ma kohvi juurde kunagi ära söönud. Siin sa laimad mind.»

Need sõnad tegid Lev Nikolajevitšile nalja...

*

¹ Komöödia «Nihilist» kirjutas Tolstoi 1866. a. augusti lõpul. Niisiis kuulub T. Kuzminkaja poolt kirjeldatud episood 1866. aastasse, mitte 1864. aastasse.

² 26. septembril 1864. a. kukkus Tolstoi ratsasõidul hobuse seljast ja murdis käeluu. Valesti kokkukasvanud luu pärast tuli teha operat-sioon. See toimus 28. novembril 1864. a.

³ A. Ostrovski näidendit «Naljahambad» vaatas Tolstoi Moskva Väi-keses Teatris 24. novembril 1864. a.

Mind sunniti laulma. Kõige rohkem meeldisid Glinka romanss «Ma meenutan üht kaunist hetke» ja «Temale» — masurkataktis, samuti Glinka oma. Harilikult saatis mind selle romansi puhul Lev Nikolajevitš — ja silmapaistvalt hästi. Ta ütles:

«Selles romansis on nii graatsiat kui kirge. Glinka lõi selle, kui ta oli pisut joonud. Sa laulad seda hästi.»

*

Armastus rahva vastu elas temas (Tolstois) lapsepõlvest saati. Mind pani imestama hellus, millega ta suhtus oma õpilastesse, poisijõmpsikatesse (nagu mina neid nimetasin). Ta hoolitses nende eest väga, tundis nende vastu huvi. Ükskord rääkis ta aga mulle vanaeit Vlassovast, kes elas külas. Too oli juba kümme aastat halvatud, jalutu, lebas kitsas rāpases hurtsikus... Ma käisin tema juures, viisin talle, mis sain... Kui ma aga tema juurest värske õhu kätte tulin, tundsin, et mu riided lõhnavad sibula, rukkileiva, sõnniku ja muu järele, ja sageli tõin ma endaga kaasa jälgi punase tarakani või midagi tarakanist hullemat.

Kui ma Lev Nikolajevitšile selle üle kaebasin, vastas ta mulle naerdes:

«Ah, kui hea see on! Palun käi seal sagedamini!»

*

Teelauas tekkis (P. F.) Samariniga huvitav vestlus rōövimisest, reformist ja seadustest. Samarin väljendas suurt pahameelt maal valitseva kombelõtvuse ja meie rumalate seaduste üle. Lev Nikolajevitš süüdistas rahva tooruses ja kombelõtvuses mõisnikke, kuid eitas igasugust seaduses ettenāhtud äärmiste abinõude kasutamist. Ta läks āgedaks ja vaidles ebasōbralikult ning teravalt. Samarin väljendas oma arvamust rahulikult ja lühidalt. Lõpuks jõudis vestlus āärmuseni — surmanuhtluseni. Samarin ütles:

«Surmanuhtlus on Venemaal hādatarvilik.»

Lev Nikolajevitš kahvatas ja lausus vihase sosinaga:

«Hirmus on teiega koos viibida...»¹

¹ Tolstoi päevikus on 15. mail 1881 kirjutatud: «Õhtul Pissarev ja Samarin. Samarin naeratab: nad on vaja üles puua. Tahtsin vait olla ja teda mitte tunda, tahtsin ta kraedpidi välja visata.»

BUTÕRKA VANGLA JÄRELEVAATAJA MÄRKMEID

Oli külm ja tuuline õhtu 1897. aasta novembri lõpul.¹ Kui ma olin lõpetanud ametiasjade õiendamise kantseleis, läksin oma korteri poole, mis asus vangla ligidal. Maja juures tuli mulle vastu pikk, natuke kühmus vanamees, poolkasukas seljas ja müts silmile tõmmatud. Kui ta minuga kohakuti jõudis, vaatas ta mulle tähelepanelikult otsa ja peatas mind küsimusega: «Olete te kohalik inimene?»

«Mis mõttes kohalik?» küsisin ma omakorda imestunult.

«Ma tahtsin teada, kas te olete vangla ülevaataja?»

«Jah, mina olen vangla järelevaataja,» vastasin mina ja tahtsin edasi minna.

«Just teiega mul ongi tarvis rääkida,» pidas tundmatu mind kinni. «Kas te võite mulle anda mõningaid andmeid vahistatute elu kohta vanglas?»

Tundmatu soov üllatas mind äärmiselt ja ma kostsin üsna vastumeelselt, et ma ei või anda mingeid teateid ega avaldada midagi vangide elu kohta. Kõik see on kõvasti keelatud.

«Aga mul on tarvis niisuguseid andmeid, mis ei puuduta vangla korda ega vangla juhtkonda,» ei lasknud tundmatu mul ikka veel edasi minna.

Silmitsesin enda ees seisvat inimest teravamalt. Tema nägu tundus mulle tuttavana, olin teda kuskil kohanud. Ja korraga meenus mulle, et olin näinud ajalehes ta pilti.

«Te olete kirjanik?» küsisin.

«Jah, ma olen Tolstoi.»

Taibates, et minuga kõneleb krahv Tolstoi, palusin ma teda enda juurde tulla. Ta oli kohe nõus. Toas võttis krahv üleriided seljast. Ma nihutasin tugitooli talle laua äärde, kus seisis juba samovar, ja pakkusin talle klaasi teed, kuid Lev Nikolajevitš keeldus.

«Mul on tarvis mõningaid andmeid oma romaani «Ülestõusmine» jaoks,» alustas Lev Nikolajevitš. «Mul on vaja teada, kas poliitilistel vahialustel on kokkupuuteid kriminaalvahialustega.»

«Ei, poliitilised ja kriminaalkurjategijad ei ole kunagi üheskoos.»

«Kas nad ei näe üksteist isegi kokkusaamistel?» küsis Lev Nikolajevitš.

«Mitte kunagi. Poliitilisi vahialuseid hoitakse tornides (üksik-kambreid siis veel vanglas ei olnud) ja kokkusaamist lubatakse neile ainult erandjuhtumitel vangla kontoris. Kriminaalvahialuseid lubatakse kokkusaamistele külasteruumides.»

«See, mis te mulle teatate, sunnib mind romaani ülesehitust

¹ Autori teade, et Tolstoi teda 1897. a. novembris külastas, on ekslik. See toimus tõenäoliselt jaanuaris 1899. S. A. Tolstaja mainib oma päevikus kolme korda, millal Vinogradov Tolstoid külastas: 17., 18. ja 19. jaanuaril 1899.

muutma,» ütles Lev Nikolajevitš. Seejärel vaikis ta natuke ja küsis, milles seisneb minu amet.

Jutustasin, et mul on palju tööd: enne vahialuste teesasaatmist tuleb neile anda riietus, kui neil ei ole oma riideid. Ma olen kohustatud viibima iga partii ärasaatmise ja vastuvõtmise juures, mis sunnib mind peale tavalise kümne-kaheteistkümnetunnilise tööpäeva töötama veel mitu lisatundi. Koju tulen niivõrd väsinuna, et pole jaksu lugeda ega isegi mitte ajalehte läbi vaadata.

Lev Nikolajevitš istus minu pool ligi tund aega ja püüdis selgust saada kõikides üksikasjades, mis puudutasid asumisele mõistetute ärasaatmist Moskvast, peatusi tapil ja ööbimispaikades, toitlustamist teekonnal, konvoimeeskonda ja tema suhtumist vangidesse, eriti naisvangidesse — kas neil ei tule taluda haavavat kohtlemist meeskonna poolt?

Minema hakates kutsus Lev Nikolajevitš mind enda poole ja jättis oma aadressi. Järgmisel päeval läksin ma tema juurde Hamovnikisse. Minu helistamise peale avas teener ukse ja läks krahvinnale teatama. Varsti tuli esikusse Sofja Andrejevna. Ütlesin talle, kes ma olen ja et tulin Lev Nikolajevitši kutsel. Sofja Andrejevna kuulas mu ära ja käskis teenril juhatada mind üles Lev Nikolajevitši juurde. Astusin teenri järel trepist üles poolkorru- rusele. Meie samme kuuldes tuli Lev Nikolajevitš ukele, tundis mu ära ja viis oma kabinetti. See oli väike tuba, kus olid tumerohelise yahariidega kaetud diivan, tugitool ja toolid. Toa keskel oli suur laud, Lev Nikolajevitši töölaud aga seisis akna all. Tuba tundus mulle süngena, eriti õhtul, minu tuleku ajal. Laual põlesid steariinküünlad, kuid nad valgustasid vaevalt tuba. Lev Nikolajevitš pani mind toa keskel asuva laua äärde istuma, võttis oma laualt korrektuurpoognad, asetas nad minu ette ja lausis:

«Lugege korrektuurpoognaid ja ütelge mulle, mis läheb mul lahku teie vangla korrast, mina aga märgin üles.»

Ta istus ja pani enda ette paberilehe. Mina hakkasin lugema korrektuurpoognaid, kus kirjeldati vanglat, ja ütlesin, kui miski oli valesti kirjutatud, Lev Nikolajevitš märkis selle paberile.

Kuid eksimusi oli vähe. Näiteks kirjeldas Lev Nikolajevitš valesti naisteosakonna järelevaataja vormiriietust, samuti ei olnud õigesti kirjeldatud meesvalvurite mundrit, oli mõningaid väikesi ebatäpsusi vangide toitmise osas. Lev Nikolajevitš katkestas sageli korrektuuri lugemise, pärides minult mitmesuguseid asju vangla elust. Teda huvitasid põhjused, miks edasisaadetavaid vange pike- mat aega vanglates kinni peetakse, üksikasjaliselt küsis ta, kuidas organiseeritakse vangide ärasaatmist kevadel, kui jõed üle kal- laste tõusevad, kas suurvee ajal ei ujuta vesi kuskil vanglaid üle.

Tihti pöördus ta tagasi küsimuse juurde, kas poliitilised vangid ei saa kriminaalvangidega mõnel viisil ühenduses olla.

«Ma tahaksin väga,» ütles Lev Nikolajevitš, «kujutada romaanis stseeni, kus Maslova võiks vanglas olles sobitada tutvust poliit- vangidega. Nüüd tuleb mul romaani ülesehitust muuta ja Maslova tutvumine poliitvangidega viia üle nende Siberi-teenkonnale.»

Ma käisin kolmel õhtul Lev Nikolajevitši juures korrektuurpoog- naid lugemas, aga viimasel korral ei viibinud Lev Nikolajevitš korrektuuri lugemise juures, astus ainult aeg-ajalt sisse ja esitas iga kord mõne küsimuse vahialuste elu kohta vanglas.

Näiteks tundis ta suurt huvi vangide iseloomu, käitumise

ja usklikkuse vastu. Jutustasin Lev Nikolajevitšile vahialuste erisugustest tüüpidest, nende kuritegudest ja vastastikustest suhetest...

Pärast minu külaskäike tuli Lev Nikolajevitš veel kord minu juurde, et täiendada mõningaid vangla kirjelduse kohti oma romaanis. Ta tahtis väga ise näha vangide igapäevast elu vangla olukorras, kuid selles asjas ei saanud ma talle kuidagi abiks olla.

6. augustil 1907

Lev Nikolajevitš lähenes väsinud sammul Tšertkovidе suvilale, mis asus Jassenkis, viie versta kaugusel Jasnaja Poljanast. Tal oli tüdinud ja masendatud nägu. Silmad olid tuhmid ja elutud. Ta käis küürus ja mulle paistis koguni, et ta on lühem kui tavaliselt. Varem olin ma teda alati näinud elurõõmsana, sirge seljaga, erk-sate silmadega, nii et mulle oli isegi veider tundunud, kui mõni nimetas teda vanameheks. Nüüd aga — jah, praegu oli ta vana-mees, võis koguni öelda, et nõder rauk. «Võib-olla paistab nii sellepärast, et ta käis palava ilmaga viis versta jala?» mõtlesin ma. «Ta on ju ikkagi seitsmekümne üheksa aastane.»

Tolstoi jõudis trepi ette. Ta oli nii väsinud, et peatus hetkeks. Tõstis käe trepi käsipuule. Astus esimesele astmele. Peatus uuesti. Tegi siis nähtavasti viimase jõupingutuse ja tuli ebakindlal sammul rõdule. Tervitas kõiki, aga mitte nii sõbralikult nagu tavaliselt. Vajus raskelt toolile. Ohkas sügavasti. Ta oli kurb, vaikne ja mõtlik, istus kühmus seljaga, pilk maas. Nähes, kui vaevatud ta on, ei söandanud me teda kõnetada. Viimaks päris perenaine Anna Konstantinovna temalt ettevaatlikult ja osavõtlikult:

«Te olete vist väsinud, Lev Nikolajevitš?»

«Ei, ei,» vastas Tolstoi reipalt, nagu oli tema komme, ja ajas selja sirgu. «Ei, mitte põrmugi.»

Ta vaikis veidi, mõtles natuke ja ütles siis:

«Või õigemini — jah, olen küll, aga mitte füüsiliselt, vaid vaim-selt.» Ta pööras pilgu jälle maha.

Hetke pärast tõstis ta pea ja hakkas otsustavalt kõnelema — nähtavasti ei suutnud ta oma tundeid enam talitseda.

«Tulin teie poole ja kogu tee süda valutas.»

«Mispärast siis, Lev Nikolajevitš?» küsis Anna Konstantinovna kokkunenult.

«Sellepärast, et ma olen väga halb inimene. Jäle inimene!» ütles Tolstoi vastikustundega. «Brrr!» hüüdis ta äkitselt ja võpatas — ma nägin esimest korda elus, et inimene suhtub endasse nii sügava põlgusega.

«Mis te räägite, Lev Nikolajevitš!» hüüdis Anna Konstantinovna naeratades. «Kuidas te võite nii öelda!»

«Jah, jah, jah!» lausus elavnenud Tolstoi jonnakalt ja kiiresti. «Ma räägin teile kohe. Hakkasin teile tulema. Astun toast välja ja näen — trepi ees seisab pikk vanamees su-ure valge habemega (Lev Nikolajevitš hääldas sõna «su-ur» poollauldes), umbes minu-vanune. Kadunud Stassovi nägu. «Tulin teilt abi paluma, teie hiilgus.» — «Palun, ära nimeta mind niimoodi,» ütlesin talle. «Ma ei salli seda. Pole mingisuguseid krahve, pole mingisuguseid talu-mehi, kõik inimesed on ühesugused. Mis asjas sa tulid?» Tema aga

jätkab vanas vaimus, «Olge minu vastu armulised, teie hiilgus!» — ja heidab patsti minu jalge ette maha.»

Nende sõnade juures muutus Lev Nikolajevitš lausa tundmatu-
seni, ajas selja veel rohkem sirgu ja ta silmad välkusid vihaseilt.

«See jalgade ette langemine on mind alati roopast välja viinud. Brr!» hüüdis ta jälle võitmatu tülga-
tusega. «Täna aga mõjus see millegipärast eriti vastikult. Kui alandav see on — teise jalgade ees maas püherdada! «Tõuse püsti!» ütlesin ma talle.» Lev Nikolajevitšil oli erutatud ja paluv ilme. «Tema ei tee kuulmagi. Pomi-
seb: «Teie hiilgus, teie hiilgus!», aga ise on silmili maas. «Tõuse püsti, ütlen sulle, tõuse nüüd juba kord!» Tema ei võta ikka midagi kuulda. «Kas sa tõused või ei?»» Lev Nikolajevitš hääli oli käskiv ja nõudlik. «Ei tõuse, lamab maas ja aina pobiseb. Kangekaelne vanamees. Kummardun, võtan tal õlgadest kinni, tahan teda üles tõsta — ei lase, punnib vastu. Mina aga ei tea, mis ette võtta.»

Lev Nikolajevitši pilk muutus abituks ja nõutuks. Oli häämas-
tav, kuidas tema näoilme vahetpidamata muutus.

«Mis teha?» kordas ta peaaegu meeletult ja oli mõne hetke
vait, nagu kaaludes, mida ette võtta.

Meie ootasime põnevusega, mis edasi sai.

«Siis ma mõtlesin...» ütles Tolstoi ja jäi taas vait, nagu lahen-
daks ta ülimalt keerulist ülesannet. «Siis mõtlesin, et ma õige heidan samuti pikali, võib-olla see mõjub. Teiste peale on varem mõjunud.»

Lev Nikolajevitši nägu muutus kärsituks ja karmiks.

«Lasksin põlvili, küürutasin, nii et meie pead kokku puutusid. Tema aga lamab nagu surnu, ei liiguta oimugi, ei pomise ka enam. Nii me siis toetusime nagu kaks kotti teineteise najale. Mina ootan kogu aeg, millal ta ometi püsti tõuseb. Aga ei, tema ei tõuse. Ei mõtlegi tõusta!» Lev Nikolajevitš, sügavalt nõutu, peaaegu karja-
tas. «Lamame, muudkui lamame. Mis sa hing tahad teha!»

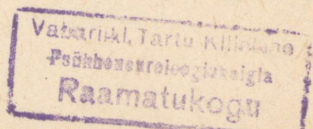
Lev Nikolajevitši nägu peegeldas piinavat meeletust.

«Lõpuks hüppasin ma püsti. Ei jõudnud enam välja kannatada.» Jälle välgatas Lev Nikolajevitši silmad pahameelesäde. «Tõusen püsti ja ütlen talle: «See on jälk, alatu ja ebaväärikas, kui üks inimene end niimoodi teise ees alandab. Ma ei taha sinuga enam rääkida ja ära oota minult mingisugust abi.» Ja tõttasin majja. Olin oma toas umbes viis minutit. Rahunesin, kogusin end, otsus-
tasin välja minna ja temaga nagu kord ja kohus kõnelda.»

Lev Nikolajevitši ilme oli leplik ja rahulik.

«Lähem välja ja vaatan ringi...» Lev Nikolajevitš pööras pead vasakule ja paremale, nagu otsiks ta seda vanameest. «Temast pole aga enam kippu ega kõppu. Otsin siit, otsin seal. Mida pole, seda pole, kadunud nagu vits vette. Küllap läks koju, mõtlesin. Ta elab Kolpnas. Otsustasin, et ma ei tule teile külavaheteid pidi, vaid mööda maanteed, siis saan ta võib-olla kätte. Lähem mööda maanteed — teda ei ole, läbi küla — ei ole, jõuan põldude vahele — ikka ei ole. Mis imelugu see ometi on? Ma ju küll käisin kätku. Ja ikka ei jõudnud järele. Kuhu ta küll kadus, mitte ei saa aru. Oh taevake!» ohkas Lev Nikolajevitš lootusetult ja segaduses, vaatas meile häbelikult otsa ja jäi vait. Näis, nagu oleks teda vaevanud suur mure. Siis lõi ta uuesti silmad maha, ta nägu muutus nukraks ja tusaseks. Hetke pärast vaatas ta Anna Konstan-

iw 9131

tinovnale otsa pilguga, mis temale omasel viisil äkki helendama läi, ja ütles täis sügavat kurbust: «Mul on raske, väga raske. Alati ma plahvatan niimoodi, alati unustan, et iga inimest tuleb ükskõik missuguses olukorras kohelda nii lugupidavalt ja tähelepanelikult, kui vähegi suudad. Mina aga andsin oma ärritusele ja meelepahale voli ja näete, mis ma korda saatsin. Kindlasti on see vanamees nüüd väga solvunud!»

Lev Nikolajevitš vaatas hulk aega ainiti Anna Konstantinovnale silma, nagu ootaks ta temalt abi, kuigi ise ilmselt arvas, et tema olukorras pole mingisugust väljapääsu. Anna Konstantinovna aga hüüatas ootamata rõõmsalt:

«Lev Nikolajevitš, seda kõike saab ju veel heaks teha!»

«Aga kuidas siis?» küsis Tolstoi elavalt.

«Ma arvan,» ütles Anna Konstantinovna ja vaatas minu otsa, «et Aljoša on nõus sellele vanamehele kohe järele ratsutama, ta seletab talle kõik ära ja aitab teda.»

«Muidugi,» ütlesin ma teovalmilt.

«Kas tõesti?» Lev Nikolajevitši nägu läi särama. «Sa teeksid mulle su-ure heateo. Seleta talle kõik ära.»

«Võtke igaks juhuks parkümmend rubla kaasa,» soovitas Anna Konstantinovna.

«Misjaoks nii palju?» vaidles loomu poolest kokkuhoidlik Lev Nikolajevitš vastu, imestades nagu alati Tšertkovide pillava helduse üle.

«Igaks juhuks. Aljoša aitab vanameest, nii nagu selle olukord nõuab.»

«Väga hea. Tänan teid südamest,» ütles Lev Nikolajevitš ja oli ilmselt rahul, ta hääles oli isegi nagu teatavat lugupidamist Anna Konstantinovna vastu tema helduse pärast.

Mõni minut hiljem kihutasin ma hobuse seljas Kolpna poole. Juba eemalt silmasin kiiresti ja käbedalt sammuvat inimest. Ammu enne seda, kui ma tema juurde jõudsin, kuulis ta nähtavasti kabjaplaginat, vaatas taha ja tõmbus kiiresti kraavipervele, et mulle teed vabaks teha. Kui ma aga tema juurde ratsutasin ja sadulast maha hüppasin, taganes ta arglikult veelgi. Ma sain kohe aru, et see on seesama mees, kellest Lev Nikolajevitš rääkis: pikakasvuline, laiade õlgadega vanamees, väärikas, suure halli habemega, Stassovi nägu. Ta seisis, käed koos, ja vaatas mulle kohkunult otsa. Püüdsin tema vastu olla nii sõbralik, kui oskasin, ja ütlesin, et Lev Nikolajevitš saatis mu tema juurde, et Lev Nikolajevitš tahab teda aidata, et ta tõtanud teda otsima ja kahetseb, et ta temaga enam kokku ei saanud, ja palusin, et vanamees jutustaks, mis asjas ta Lev Nikolajevitši poole läks. Selgus, et tal oli hiljaaegu lehm lõpnud, tema ülalpidamisel oli aga minia koos nelja lapsega (poeg oli langenud Jaapani sõjas), uue lehma ostmiseks ei jätkunud raha ja siis oligi talle tulnud mõte paluda abi «tema hiilguselt».

Andsin talle Lev Nikolajevitši nimel kaksikümmend rubla (lehma sai osta kahekümne viie — kolmekümne rublaga). Tema tänulikkus oli piiritu, kuid endale truuks jäädes lisas ta:

«Ma heidan tema hiilguse jalgade ette.»

Vanamees tahtis ka minu ette põlvili lasta, aga ma jõudsin õigel ajal käe välja sirutada ja teda peatada.

Pärast seda küsisin ma vanamehelt, kas see on õige, et tal oli

Lev Nikolajevitšiga pahandus, mille pärast ta Jasnaja Poljanast tühjade kätega minema läks.

«Pahandus jah, suur pahandus, hirmus suur pahandus — seda ei unusta ma surmatunnini. Mina viskan end nende jalgade ette, nagu komme nõuab, nemad aga teevad minule järele. Küll ma kokkusin, kui nad maha heitsid! Mina olin pikali maas, ei elus ega surnud, ja kui nad siis üles hüppasid ja vihastasid ja tuppa läksid, noh, mõtlesin, nüüd annan jalgadele valu, annaks jumal, et veel pääseksin, — ja panin kodu poole ajama.»

Sellepärast et ta kõndis väga kiiresti, peaaegu joostes, ei jõudnudki Lev Nikolajevitš talle järele.

Ma jätsin vanamehega jumalaga ja sõitsin tagasi.

Kui ma koju jõudsin ja rõdule ilmusin, jälgis Lev Nikolajevitš mind juba kaugelt terase ja tähelepaneliku pilguga ning küsis ärevalt:

«Noh, kas said kätte?»

«Sain.»

«Tubli poiss,» hüüdis ta särama lüües. «Noh, ja kuidas läks?»

«Kõik on hästi.»

«Räägi, räägi,» ütles ta kärsitult, hiilgavate silmadega.

Ma jutustasin.

«Noh, aitäh, Aljoša, su-ur aitäh!» ütles Tolstoi, nagu oleksin ma talle osutanud jumal teab missuguse teene.

Ja enam ei sarnanenud ta vanamehega, ammugi mitte raugaga. Korraga oli ta nagu viieteistkümne aasta võrra noorem, ta ilme muutus elavaks ja rõõmsaks.

Oma abipalujate matkimine — nende ette põlvitamine ja pea rinnale langetamine — oli Lev Nikolajevitšile omamoodi võitlusvahendiks hingepõhjast vihatud alandava kombe vastu, kui tema sõnad abipalujatele ei mõjunud. Niisugust võtet kasutas ta elu jooksul mitu korda, nagu võib näha kas või tema sekretäri V. Bulgakovi päevikust 28. aprillil 1910. aastal:

«Tulid talupojad kohtuasja pärast. Üks viskus põlvili.

«Ah, jäta, jäta!» peatas teda Lev Nikolajevitš. «Seda oskan mina ka.»

KRAHV LEV NIKOLAJEVIŠ TOLSTOIST

(Minu isiklikud muljed ja mälestused)

1

Suvel Jasnaja Poljanas olles tõuseb Lev Nikolajevitš kell 10— $\frac{1}{2}$ 11. End pesnud ja pannud selga ikka sama mustast riidest pluusi, joob ta koos abikaasaga kohvi või teed. Joob kiirustamata, mitu klaasi järjest. Kui ilm on ilus, serveeritakse teed vabas õhus, aias akaatsiate vahel, suure haralise pärna all; kui sajab, ootab krahvinna Lev Nikolajevitši võõrastetoas.

Lõpetanud teejoomise ja söönud kaks pehmet muna, läheb Lev Nikolajevitš alla, oma väikesesse kabinetti, mis on tihedalt täis lihtsaid raamatukappe, ja süveneb seal vaimsesse töösse.

Ta töötab laua taga paigal istudes täie pingega kolm tundi järjest või rohkemgi. Siis läheb ta põllutööle, kui seda on. Põllutööd iga päev ei ole, krahv töötab ainult vaeste, nõrkade, leskede ja orbude heaks. Kui põllutööd pole ette näha, võtab Lev Nikolajevitš korvi ja läheb metsa seeni korjama; see võimaldab tal tundide kaupa olla üksi looduse ja iseenesega.

Vahel pühendab ta selle aja — kella kolmest kuni kuueni — mõnele juhuslikult saabunud külalisele. Tuttavad ja päris võõrad, mõnikord Venemaa õige kaugetest paikadest ja teistest maadest, tulevad väga mitmesugustes eluküsimustes just nimelt tema juurde.

Südamlikust vestlusest temaga ja ta osavõtlikust südamest leivad need otsivad inimesed alati rohkesti tröösti, selgitavaid sõnu ja sügavaid tõeteri.

Kella kuueks tuleb Lev Nikolajevitš tagasi, et lõunatada oma arvuka perekonna hulgas, kuhu kuulub kümme last, alates kahekümne kuue aastasest vanemast pojast ja lõpetades kaheaastase mudilasega. Siia tuleb lisada külalised, poegade sõbrad, onu- ja täditütred, tütarde sõbratarid, õpetajad, kasvatajannad ja krahvi ning krahvinna head tuttavad, kes mõnikord külla tulevad. Vana krahvihäärberi suurt valget saali, kus seinad on täis esivanemate portreid ja mille ühest otsast teise ulatub hiiglasuur laud, täidab lõuna ajal igas vanuses inimeste ja kõikvõimalike huvialade esindajate lõbus, valjuhäälnelne jutt.

Pärast lõunat sorteerib ja loeb Lev Nikolajevitš äsja Tuulast toodud suurt kirjade, ajakirjade, brošüüride ja muude postisaadetiste kuhja, mis on saabunud kogu maailmast. Selle väga väsitava töö juures aitab Lev Nikolajevitši tema vanem tütar Tatjana, kes isa näpunäidete järgi tihti ka vastuseid kirjutab.

Õhtul kella üheksa paiku korraldab kogu pere, kes on uuesti kogunenud saali õhtust teed jooma ja puuvilja sööma — välja arvatud pisikesed, kes lähevad magama —, mitmekesiseid meelelahutusi. Vahel on see kirjanduse lugemine — enamasti loeb Lev Nikolajevitš ise, ta loeb hästi: lihtsalt, ilmekalt ja köidab üldist tähelepanu haruldaselt tugevasti. Või lauldakse — kõige sagedamini saadab Lev Nikolajevitš, kes suure taktitundega abistab laul-

jatari. Või kuulatakse muusikat; noor Moskva konservatooriumist tulnud viiuldaja, Lev Nikolajevitši laste muusikaõpetaja, võtab viiuli, krahvi vanem poeg asub klaveri juurde ja nad esitavad mõne muusikapala, kõige sagedamini Beethoveni oma. Mängitakse alati suure vaimustusega, nagu seda ainult asjaarmastajate juures esineb, ja sageli väga hästi.

Lev Nikolajevitš ise armastab muusikat väga, tunneb seda hästi, saadab mängu väga asjalike märkustega ja on muusika pateetilistest passaažidest tihtilugu pisarateni liigutatud. Teinekord pärast mõnd emotsionaalselt mõjunud sonaati jutustas Lev Nikolajevitš meile terve draama, mis talle pala ettekandmise ajal oli kangastunud.¹

Noored, Lev Nikolajevitši lapsed ja õetütred, moodustavad sageli terve mustlaskoori kitarridega. Nad aimavad üsna loomutruult järele mustlaste kütkestavat kirglikkust, mustlannade kaasahaarava laulu iseloomulikke passaaže, pause ja kiledaid huikeid. Eriti paistab selle poolest silma krahvi teine tütar Maria — taimetoitlane, isa eluteooria kõikumatu pooldaja, kes väsimatult töötab põllul koos talupoegadega; sihvakas, pikakasvuline, puht vene tüüpi näoga kõhnakene blondiin.

Pärast kella kahteist läheb perekond magama.

2

Iga tööd, mis Lev Nikolajevitš ette võtab, teeb ta siiralt ja on sellest palavalt kaasa kistud. Ma olen näinud tema väsimatut ja ränka tööd põllul. Kella ühest päeval kuni pimedani välja, kella poole üheksani õhtul, liikus ta väsimatult edasi-tagasi mööda lese põldu², juhtides atra ühe hobuse järel ja tirides teist, äket vedavat hobust, keda köis tema vöörihmaga ühendas; ta kündis, haris põldu. Higi voolas tal ojana, jäme kanepine särk, mida ta põllutööl kandis, oli läbimärg, kuid ta töötas ühtlases rütmis edasi. Maa ei olnud tasane: kord pidi ta märke tõusma, kord allamäge minnes atra hoolega kinni hoidma, et mitte vigastada hobuse tagajalgu. All orus seisib pudel veega, millesse oli lisatud valget veini; päikese eest varjamiseks oli pudelile krahvi palitu ümber keeratud; vahel jõi üleni märg Tolstoi kiiruga otse pudelikaelast ja ruttas töö juurde tagasi.

Mäkketõusu ajal väljendas ta kahvatu nägu, mille niiskele laubale, oimudele ja põskedele olid kleepunud juuksed, sageli ülimate pingutust ja väsimust, kuid minuga kohakuti jõudes heitis ta mulle iga kord lahke, rõõmsa pilgu ja mõne naljasõna. Lõpuks palusin ma, et ta lubaks mul kündmist proovida. Ta andis mulle näpunäiteid ja ma hakkasin pihta. Algul tundus see mulle kerge; aga kuna ma ei osanud atra kogu aeg samas sügavuses hoida ning ühtlasi jälgida hobuse sammu ja vagu, kiskus vagu mu käes kõveraks, ader lõikas kord väga sügavale, kord libises mullast välja; kogu oma tahtejõudu kokku võttes suutsin ma hädavaevu teist korda

¹ Jutt on «Kreutzeri sonaadist», mille idee tekkis Tolstoil Beethoveni «Kreutzeri sonaati» kuulates.

² Tolstoi kündis Jasnaja Poljana talunaise Anisja Kopõlova põllusillu. Repin kasutas seda aega, et teha temast visand maali jaoks «Tolstoi kündmas».

märke tõusta ning andsin adra peremehele tagasi, ise higine ja uskumatult väsinud harjumatus tööst; tõsi küll, ka ilm oli kuum, oli 9. august.

Mulle meenus mu taskublokk ja ma tegin sinna kaks erisugust visandit kündvast krahvist, varitsedes hetki, kus ta minust lähedalt mööda läks.

Päris pimedas lõpetas ta viimaks lese teise põllulapi. Orust tõusis juba rōsket udu ja ma kartsin, et Lev Nikolajevitš võib külmetada. Ta tõmbas palitu läbimärja särgi peale ja me läksime koju.

Lev Nikolajevitš oli kõige paremas meeleolus, tema häälest võis aimata, et ta südant täidab ülevoolav õnnetunne, ilma sentimentaalsuse varjutagi. «Mind paneb imestama,» ütles ta, «et inimesed loobuvad kõige suuremast mõnust, elu kõige õnnelikumatest hetkedest — põllutöö tegemisest. Kindel teadmine, et sa oled kasu toonud, magus roidumus, suurepärane isu ja sügav uni — see on põllutöölise tasu.»

Ta häälel oli haruldaselt sügav ja liigutav kõla. Ta rääkis palju huvitavat sellest, et inimesed linnades muutuvad tühisteks ja väiklasteks, nende asjatust kärarikkast askeldamisest ja linnaelanike äärmisest moraalsest ja füüsilisest jõuetusest ning lodevusest.

Vahepeal oli päris pimedaks läinud, tee kadus silmist ja ainuüksi musttuhad vilkuvad tähte põhjatus taevas olid meile abimeesteks, et me rōobastesse ei komistanud. Me olime üliõnnelikus, õndsalikus meeleolus, ehkki mind võis võrrelda kündva härja sarvel istuva kärbsuga.

Kui me aga koju jõudsime, oli krahvinna see, kes meid mõnevõrra kainestas ja taltuma sundis. Oli ju kogu rohkearvuline perekond koos külaliste ja lastega meid kuni poole kaheksani oodanud — meie aga tulime kell üheksa. Seisnud lõuna, laste pikk tühja kõhu kannatamine — kõik need asjad on emadele ja pere-naistele vastumeelt; aga mis peaasi, krahvinna ei saanud hetkekski unustada, et Lev Nikolajevitš oli alles äsja paranenud tõsise haigusest, maokatarrist, mille ta oli saanud samasugusest ülemäärast innukast raske põllutöö tegemisest nagu tänaegi.

Arst oli talle kategooriliselt keelanud füüsilise töö nii suurtes annustes. Kõik, mis Lev Nikolajevitšil noores eas oli õnnelikult läinud, ähvardas nüüd igakord mõne raske haigusega. Krahvinnal oli õigus.

Tuleb öelda mõni sõna ka krahvinnast. Ta on pikk, sihvakas, ilus, täidlane, energiliste mustade silmadega naine, alati askeldamas, alati tegevuses. Terve mõisa suur ja keerukas majapidamine on peaaegu täielikult tema õlul. Kõik — mehe teoste väljaandmine, trükikoja korrektuurid, arvepidamine — on eranditult tema hoole all. Lastele õmbleb ta ise riided ja õmbleb ise ka Lev Nikolajevitši lihtsa rõivastuse; saapad teeb krahv endale ise. Alati reibas ja rõõmus krahvinna ei pea tööd endale sugugi koormavaks ja ma nägin teda vabal ajal teppimas vattuube ühele vanadusest nõdrale ümmardajale. Tundus uskumatu, et see mitte enam esimeses nooruses krahvinna, ilus keha kummargil saali põrandale laotatud riide kohal, töötab mitu tundi järjest selga sirutamata, nõnda, nagu ei tööta ükski vaesest perekonnast naine.

Krahvinnal on erk, kaine mõistus ja erakordselt terav pilk. Sel ajal kui ma nende juures maalisin Lev Nikolajevitši portreed,

tegi kõige õigemaid märkusi tema — kiiresti, lennult, ilma iga-suguste pretensioonideta.

Mõnikord ei suutnud ma hoiduda imetlemast tema märkuste tabavust. Siis ütles ta nukralt, et varem võttis ka Lev Nikolajevitš tema märkusi oma ilukirjanduslikes töodes arvesse, aga nüüd, sellest ajast peale, kui ta filosoofiale üle läks, ei pühenda teda sellesse ega jaga temaga oma mõtteid. «Minu arvates pole see üldse tema ala,» lausus krahvinna kannatamatult.

Kõigis perekonnasse ja majapidamisse puutuvates küsimustes peab Lev Nikolajevitš alati temaga nõu ja hindab ning armastab teda väga kui ustavat ja truud sõpra. Ise on krahv kõigist majapidamismuredest eemale tõmbunud ja on perekondlikes küsimustes ebatavaliselt leebe ning äärmiselt kannatlik. Lapsed armastavad teda väga.

3

Kõnelustest Lev Nikolajevitšiga jääb alati siiras ja sügav mulje; inimestes äratavad suurt vaimustust tema tulised sõnad ja veenmisjõud ning kuulaja alistub talle tõrkumatult. Teisel või kolmandal päeval pärast temaga vestlemist, kui oma mõistus hakkab iseiselselt töötama, märkad sageli, et paljude tema vaadetega ei saa nõus olla, et mõnedki tema mõtted, mis tookord paistsid niivõrd selged ja ümberlükkamatud, tunduvad nüüd olevat väheusutavad ja neid on isegi raske reprodutseerida, et mõnest tema teooriast tulenevad koguni vastukäivad järeldused, kuid tema vägeva kõne ajal ei tule seda pähegi.

Moskvas elasin ma Lev Nikolajevitši korteri ligidal ja käisin tihti pärast tööd, õhtu eel, kui ta asutas jalutama minema, tema juures.

Nii tänavaid kui väsimust märkamata käisin ma temaga koos pikki maid. Kogu aeg rääkis ta huvitavat juttu ja mõnikord läksime me nii kaugele ning olime lõpuks nii väsinud, et istusime trammil ülemisele korrusele, kus ta käimisest puhates oma huvitavat vestlust jätkas. Sageli kahetsesin, et ma ei oska kiirkirja: kui palju sügavaid mõtteid, tabavaid iseloomustusi ja igavesi tõdesid lausus ta elunähtuste, poliitika, kirjanduse ja kunsti kohta!

Mõnikord, seistes minu ateljees alustatud pildi ees, üllatas ta mind täiesti ootamatute ja ebatavaliste märkustega, mis tabasid otse asja tuuma; heitis järsku kogu mu kavatsusele uut valgust, lisas kõige tähtsamatesse kohtadesse erilisi detaile — ja pilt hakkas imelisel viisil elama. Oli tunda geniaalse kunstniku sädet. Samasugust mõju avaldas ta ka mu sõbrale, kunstnik Surikovile, kes elas naabruses; kui me temaga kohtusime ja Tolstoi märkused teineteisele teatavaks tegime, puudus vähe, et oleksime vaimustusest lakke karanud — niivõrd innustas ta meid!...

Jasnaja Poljanas kohtasime me ükskord paljasjalgset maameest, kellelaolisi nimetatakse «nälarottideks». Ta tuli Lev Nikolajevitši juurde toetust küsima, paluma seemnevilja, et külvi maha teha.

«Hästi, sulle antakse,» ütles Lev Nikolajevitš talle sõbralikult. «Ma ütlen; tunni aja pärast mine valitseja juurde, siis saad.»

Peaaegu habemetu nälarott tänas apaatse peanoogutusega ja lonkis paljaid kandu tolmus lohistades tagasi.

«Küll te näete,» ütles Lev Nikolajevitš, «see Trofim läheb vastu talve kerjama.»

«Kuidas, kas tõesti?» küsisin mina. «Kas teda ei saa siis aidata?»

«Miks see teid nii imestama paneb?» küsis Lev Nikolajevitš rahulikult. «Meie rahva juures pole see üldse nii hirmus. Talvel elab ta oma perekonnaga palukestest ära — saavad kõhu täis ja leiavad ka tööd; aga kui jumal annab, on viljasaak tuleval sügisel parem ja nad saavad jalad alla. Tal oli palju õnnetusi: lehm lõppes ära, hobune varastati, ja mis peaasi, naine oli kaua haige, aga see on tal kõva töötegija. Tema ise on vilets töömees, ära kurnatud, aga naine on tubli, tema najal ta hinges püsiski.»

«Aga mulle paistab, Lev Nikolajevitš, et kerjamine rikub inimesi, demoraliseerib, ta õpib ju laisaks,» vaidlesin ma vastu.

«Oh, mitte põrmugi, te mõtlete nagu linnainimene. «Vangimaja ja kerjakepi eest pole keegi kaitstud,» ütleb vanasõna. Kerjakepp — see on iga uppumas oleva talumehe jaoks põhi; ta langeb põhja, tõuseb jalule, toetub vastu põhja ja tõukab end uuesti pinnale. Ärge muretsege, tema asjad paranevad, ta hakkab tööle ja kõik edeneb vähehaaval. Seda juhtub tihti. See on ju lihtsa inimese eriline kõlbeline seisund. Ta rahuneb, toibub, kahetseb paljusid vigu; selle aja sees ärkavad kõik tema vaimu- ja hingejõud ning on nõrgale tahtele ja saamatusele heaks ravimiks. Ja kas teate, see eriline, seesmine õndsalik tasadus on peaaegu lüürliline hinge-seisund, see ülendab lihtsat inimest.»

Jah, vaesus ja viletsus on suured elu õpetajad.

Tõepoolest kerkis ka minu silmade ette sügavalt kõlbeline lugu talurahva elust. Puruvaeseks jäänud perekond jõuab tasaduse, töö ja virkusega uuesti järje peale. Kuid hiljem järele mõeldes hakkas mind vaevama mõte, kas Lev Nikolajevitš pole viimati ihnus ja kas ta pole kitsi käega, kui on tarvis ligimest aidata.

Ükskord videvikus, kui ma põllul niitvat krahvi taga otsisin, palusin ma ühte külameest, et ta juhataks mind sinna, kus krahv töötab. Teel hakkasime juttu vestma ja ma küsisin temalt, missugused inimesed on krahv Tolstoi perekond, kas nad talupoegi hädas ka aitavad.

«Mis sellest rääkida, patt on midagi paha ütelda, nad on lihastest vanematest paremad,» ütles ta tõsiselt ja karmilt. «Mitte üheski asjas ei ütle meile ära. Kaks aastat tagasi oli siin suur tulekahju, pool küla põles maha, krahv ehitas siis kõigile uued tared ja andis hakatuseks igale põlenule kakskümmend viis rubla. Muidugi teada neile, kellel kõik maani maha põles, meile, see tähendab talupoegadele.»

Ka krahvinna on hea, hea! Tuleb tõtt tunnistada, nad on teineteise väärilised. Lev Nikolajevitš käib tihti külas haigeid, aga ka terveid vaatamas. Olin temaga kord kaasas. Haigete juures käisime koos arstiga, Moskva ülikooli V kursuse üliõpilasega. See noormees oli Tolstoi jünger, suvel tegi ta talupoegadega koos heina, töötas kogu aeg niitjatega võrdselt ja sama tasu eest, mis töölised said. Nüüd läheb ta loengute alguseks ülikooli tagasi. Kolmesajaverstase tee Moskvasse käib ta jala. Ta jutustas, et niitjad suhtunud temasse algul umbusklikult, pidanud teda kirjutajaks või lahtilastud poeselliks, kui ta aga haigeid oma nõuannetega mõnel korral oli aidanud, hakati temasse väga lugupidavalt suhtuma. Lõpupoole armastati teda tema vaikse iseloomu pärast väga ja peeti velskriks. Meie juuresolekul vaatas ta üle ja kuulas hoolikalt läbi soolekatarril põdeva vanaeide, andis nõu ja kirjutas rohtu.

Tolstoidel on oma apteek. Liikumisvõimetute haigete eest hoolitsevad mõnikord krahvi tütrede: toovad neile kergesti seeditavat toitu ja ravimeid.

Tervete külastamine oli hoopis meeldivam. Parajasti põllult tulnud talupojad olid õhtul rõõmsas tujus; nad naljatlesid härraga, krahviga, nagu omasugusega ning läksid tähelepandamatult üle eetika ja hingeelu küsimustele, kui neile meenusid loetud raamatud, millega krahv neid varustab. Need juba elatanud inimesed olid kõik kirjaoskajad, kõik nad olid õppinud siinsamas Jasnaja Poljanas, sellesama krahv Lev Nikolajevitši juures. Ja neile olid juba hästi tuttavad paljud eetilised eluprobleemid, mis Tolstoid väga huvitasid.

Videvikus läksime me ühe talumehe, kirgliku raamatusõbra juurde. Too istus mesilas, oli raamatu endale päris nina alla, valgusele ligemale tõstnud ega suutnud end loetavast lahti kiskuda. Lev Nikolajevitši nähes hakkas ta ruttu ja rõõmsalt kõnelema raamatulikus keeles, äsja loetu tugeva mõju all. «Loen kunstnik Ivanovi elulugu.» Ta kurjustas selle üle, kui ebaõiglane on saatus tõeliste talentide vastu bürokraatlikus, intriigidesse uppunud kalgis Piiteris... Lev Nikolajevitš peatas ta jutu.

«Kas preili sõitis ära?» küsis ta.

«Sõitis, sõitis!... Lihast emagi ei saadeta niimoodi teele, nagu meie teda saatsime.»

«Aga mis inimene ta on?» küsis Lev Nikolajevitš.

«See et... tema on väga hea, väga hea inimene! Mõtlege ise, teie hiilgus: kui meie põllul oleme, hoolitseb ta laste eest, need ju väikesed, teate isegi... seal tuleb kõike ette... ja mudilasi söödad ja samovari paneb üles, ja kui meie põllult tuleme, on kõik valmis. Niisugune preili, et lausa imesta! Ja häid raamatuid andis lugeda. See aga on mul vana: kuuekümneme teise aasta «Russki Vestnik»; mis teha, kui midagi lugeda ei ole. Kas teil ei ole midagi uuemat, teie hiilgus?»

Lev Nikolajevitš lubas talle midagi saata. See preili oli üks Tolstoi õpetuse nüüd juba arvukatest järelkäijatest. Suvel, viljalõikuse ajal, sõidavad nad maale ja aitavad talupoegadel, kellel pole kedagi koju talitama ja väikeste laste juurde jätta, koduseid töid teha, pesevad nende pesu ja keedavad süüa.

Lev Nikolajevitši õpetuse pooldajaid tuleb järjest juurde. Väga mitmesuguste elukutsetega ja erinevas vanuses inimesed sõidavad tema juurde nõu küsima. Sageli astub sisse mõni palverändaja, ja vahel tuleb tema juurde terve salkkond palverändajaid, mehi ja naisi, ainult selleks, et teda näha. Ta kingib neile mälestuseks «Posredniku» kirjastuse väljaandel ilmunud väikesi rahvaraamatuid, enamasti enese ja oma järelkäijate teoseid.

Ükskord hommikul katkestas meie seansi keegi isand, kes saabus koos naisega ja palus Lev Nikolajevitšiga nelja silma all kokkusaamist.

Tund aega hiljem tuli Lev Nikolajevitš väga erutatuna ja isegi mõnevõrra hämmeldunult tagasi.

«Kujutage ette, noormees abiellus enne ülikooli lõpetamist, abiellus kirgliku armastuse pärast avaliku naisega ja tahab teda nüüd tõe teele pöörata,» ütles Lev Nikolajevitš tasasel häälel. «See naine on lootusetult rikutud olend! Nihilistlik ellusuhtumine, tõeliselt võigas nihilism on temas sügavaid juuri ajanud. Ma küsisin tema

käest: «Kas te usute jumalat?» — «Ei.» vastas ta peaaegu jultunult. Kuidas ma ka ei püüdnud, ei õnnestunud mul teda vist millegagi liigutada — hukkaläinud naine... Mehest on kahju, paisatab hea ja andekas inimene olevat.»

Lev Nikolajevitšile meeldis väga tulla toime ilma teenijate abita. Ja kui ta pere talveks Moskvasse kolib, jääb ta mõnikord veel terveks kuuks päris üksi Jasnaja Poljanasse. Ise paneb samovari üles ja keedab süüa. Seda üksioleku aega armastab ta eriti. Ta ütleb, et oma kätega ülespandud samovarist on tee võrratult maitsavam. Kui tema juurde astub sisse mõni teekäija või palverändaja, kutsub ta selle tuppa, pakub süüa ja juua, ning tema juures on väga hea, hubane ja meeldiv olla. Palju avarust, palju vabadust vaimsetele huvidele.

September 1888

Tolstoi hea tuttav, imetore vanapapi Lev Pavlovitš Nikiforov andis Jasnaja Poljanast Moskvasse sõites mulle mitmel korral edasi Lev Nikolajevitši küllakutse. Ma olin hulk aega kahevahel, sest tundsin suurt hirmu. 1903. a. augustis võtsin lõpuks südame rindu.

Asusime teele kolmekesi: Tuula liberaalne semstvotege lane G., üks tuttav semstvoarst ja mina. Sõitsime kella üheteistkümne paiku hommikul postitõllaga Tuulast välja. Mu kaaslaste nägudel märkasin sama tundmust, mis pesitses minugi hinges: mingi peaaegu religioosne rahutus, hirm ja rõõm. Mida lähemale Jasnaja Poljanale, seda kahvatumaks ja erutatumaks muutusid meie näod, seda elavamaks meie ise...

Puude vahelt vilksatas maja, tarantass veeres trepi ette. Ilmus lahke ja armastusväärne Sofja Andrejevna, kelle näol oli veel endise ilu jälgi. Läksime alumisele terrassile, kus sel ajal kohvi joodi...

Keegi teatas:

«Lev Nikolajevitš tuli jalutuskäigult tagasi.»

Süda võpatas. Peatselt teine teade:

«Läks puhkama.»

Kui üle tunni aja oli möödunud:

«Tõusis üles. Kohe tuleb siia.»

Süda peksis kõvemini kui õpiaastail enne kõige kohutavamast eksamist, oli raske hingata. Kuuldus kiireid kergetid samme. Toa uksest tuli terrassile Lev Nikolajevitš. Kõigepealt üllatas mind, et ta on nii kleenuke. Mina olin kujutlenud teda pikakasvulisena ja laiaõlgseks. Lühikest kasvu, väga kuivetu, kühnus seljaga taadike, kelle liigutused olid nooruslikult kiired, vaatamata hiljuti põetud raskele haigusele. Ta teretas meid ja istus. Mulle torkasid veel silma tema hämmastavalt ilusad raugakäed.

Ja ennäe, paistis, nagu oleks ta enesekindlalt, vilunud ratsaniku harjunud liigutusega võtnud nendesse kättesse ohjad — ta juhtis vestlust kergelt ja lihtsalt, märkamatu kõiki kõnelusse tõmmates. Hakkas minuga rääkima mu «Märkmetest»¹ ja pöördus siis meiega kaasa sõitnud semstvoarsti poole:

«Teie ei nõustu Vikenti Vikentjevitsšiga tõenäoliselt paljuski?» (Ja kust ta juba jõudis mu ees- ja isanime teada saada?)

Arst hakkas põrnitsema ja vastas nurgast väljakutsuvalt:

«Ei nõustu.»

Miski ei meenutanud külaliste vastuvõttu. Me nagu oleksime kõik olnud tema head tuttavad. Ta küsis igaühelt ees- ja isanime, kõnetas meid pärast kogu aeg nimepidi ega eksinud kordagi. Kuulas kõiki tähelepanelikult ja huviga ning igaühele meist jäi mulje, et me pakume talle huvi sellistena, nagu me oleme. Seltskondlik

¹ V. Veressajev, «Arsti märkmed».

käitumisoskus oli temas võluval kombel ühendatud teadliku suhtumisega igasse inimesse kui venda. Kuid mulle paistab, et siin oli veel midagi: ta näis tõepoolest tundvat meie vastu elavat huvi. Ja miks poleks tema, kes nii ahnelt jälgis elu kõigis selle avaldustes — kaugest tähest maapinnal roomava põrnikani — pidanud tundma huvi iga inimese vastu, keda ta kohtas? Mulle meenusid Pascali sõnad: «Mida targem on inimene, seda rohkem leiab ta enda ümber huvitavaid inimesi. Piiratud inimesed ei märka erinuvusi inimeste vahel.»

Kutsuti lõunale. Läksime teisele korrusele. Trepist ülesmineku ajal küsis Tolstoi minu käest:

«Olete abielus?»

«Jah.»

«Lapsi on?»

«Ei.»

Tolstoi muutus tõsiseks.

«Kas olete ammu abielus?»

«Kuus aastat.»

Ta jäi vait, kuid ta pilk oli karm ja ma tundsin, et ta suhtumine minusse muutus järsult. Ta oli endiselt viisakas ja leebe, aga see soojus, mis oli enne olnud ta silmades, kadus...

Ta küsis mult, miks ma Tuulas elan. Vastasin, et siseminister saatis mu Peterburist välja. Tolstoi ohkas ja lausus kadedusega:

«Mind ei ole kordagi välja saadetud, ma ei ole kordagi vangis istunud — mulle pole seda õnne osaks saanud.»

Pärast lõunat tegi Tolstoi ettepaneku natuke jalutada. Oli selge ja päikesepaisteline ilm, tahenenud teerobastes läikis siin-seal eilse vihma loike. Lev Nikolajevitš käis kergel sammul, nõrk tuul liigutas ta pikka hõbedakarva habet. Ta rääkis kõlbelise enesetäiustamise paratamatusest ja ülimast õnnest, mida armastus inimesele annab.

Mina ütlesin:

«Aga kui inimese südames ei ole seda armastust? Ta võib mõistusega tunnetada, et selline armastus on ülim õnn, kuid ta ei tunne seda, tal ei ole seda vahetut elavat tundmust. See on suurim traagika, mis inimesele võib osaks saada.»

Tolstoi kehitas arusaamatuses õlgu:

«Ma ei mõista teid. Kui inimene saab aru, et armastus on õnn, siis hakkabki ta elama armastuses. Kui ma seisn pimedas toas, aga näen kõrvaltoas valgust ja mul on valgust vaja — kas ma siis jätan sinna minemata, kus on valgus?»

«Lev Nikolajevitš, kõigi teie enda kangelaste puhul on näha, et see ei ole nii lihtne. Olenin, Levin ja Nehljudov näevad väga hästi, kus on valgus, aga nad pole võimelised selle juurde minema.»

Kuid Tolstoi ainult lautas käsi. Oli näha, et ta tahab siiralt mõista seda «traagikat», ta esitas küsimusi ning kuulas tähelepanelikult ja tõsiselt.

«Andestage, ma ei mõista!»

Mina ei suutnud jälle aru saada, kuidas just Tolstoi seda ei mõista: milles siis seisab tema poolt kujutatud otsijate tragöödia, kui mitte selles, et nad pole võimelised «headuses» elama, kuigi nende mõistus neid kindlalt veenab, et ainult headus on õnn?

Muuseas jutustasin ma Lev Nikolajevitšile ühe minu tuttava neuu loo: aeglaselt, kindlalt ja tagasipöördumatult hävitas ta end,

tõukas end ise hauda, et hoida hukkumisest sõbratari, kelle elu oli niikuini hääbumisele määratud. Oma hapra tervise, armastatud töö ja kõige sügavamad kiindumused — kõik andis ta hetkegi kõhklemata ära ega küsinud endalt isegi seda, kas asi väärib seesuguseid ohvreid. Ma jutustasin selle loo naiivse eeldusega, et see on Tolstoile väga südamelähedane: ta õpetab ju nii visalt, et tõeline armastus ei tea ega tahagi teada oma tegutsemise resultate; tema ju jutustab suure meeleliigutusega legendi, kuidas Buddha oma kehaga toitis nälga surevat, poegade ematiigrit.

Ja järsku — järsku ma nägin, et Tolstoi nägu tõmbus kärsitult ja peaaegu kannataval ilmel krimpsu, nagu ei jätkuks tal õhku hingamiseks. Ta kehtas õlgu ja hüüatas tasa:

«Jumal teab, mis see on!»

Ma olin täielikus arusaamatuses. Kuid üks asi sai mulle selgeks: kui Tolstoi oleks tegelikkuses näinud hindu eneseohverdajat, kes annab enese näljase tiigri söödaks, oleks see talle paistnud ainult elu suurima teotamisena ja tal oleks tekkinud tunne nagu umbses kirstus maa all.

Juba sõna «traagika» ise lõikas talle nähtavasti kõrva nagu raua vastu puruneva klaasi krigin. Üle huulte libises pilkav muie.

«Traagika... Kui Turgenjev mõnikord külla tuli, siis ka aina kordas: «traa-agika, traagika»...»

Seda sõna ütles ta niiviisi, et kuskil hingesopis hakkas häbi enda pärast ja liigatas kummaline mõttetu küsimus: õigus küll, kas elus tõepoolest esineb mingisugust traagikat? Kas see kõik ei ole «teesklemine?»

Siis tegi Tolstoi juttu Metšnikovi saadetud raamatust «Essai de la philosophie optimiste»¹. Suure pahameele ja irooniaga rääkis ta «võhiklusest», mida Metšnikov selles raamatus ilmutab.

«Tema, professor Metšnikov, tahab... loodust parandada! Ta teab loodusest paremini, mida meil on vaja ja mida mitte! Hiinlastel on sõna «shu». See tähendab lugupidamist. Mitte lugupidamist kellegi või millegi vastu, vaid lihtsalt lugupidamist — kõigi lugupidamist kõige vastu. Lugupidamist selle takja vastu tara ääres — sellepärast, et ta kasvab; pilve vastu taevas, selle porise tee vastu, mille roopad on vett täis... Millal me lõpuks õpime elust lugu pidama?!»

Meie kaaslane, semstvotegelane G., käis eestois ja tõi Tolstoile täieliku komplekti ajakirja «Osvoboždenije» seni ilmunud numbreid — seda ajakirja oli tollal hakatud välismaal P. B. Struve toimetusel välja andma.

Tolstoi sõnas:

«Oo, see on väga huvitav. Aitäh! Tingimata loen läbi.»

Ta lehitses ajakirja, G. aga rääkis talle selle programmist ja ülesannetest.

«Poliitiline vabadus!» lõi Tolstoi halvakspanevalt käega. «See on täiesti tähtsusetu ja tarbetu. Tähtis on kõibeline enesetäiustamine, tähtis on armastus — see loob vennalikud suhted inimeste vahel, mitte aga vabadus.»

G. hakkas üleolevalt vastu vaidlema:

«Kuid nõustuge, Lev Nikolajevitš, poliitilist vabadust on vaja —

¹ E. Metschnikoff, «Etudes sur la nature humaine. Essai de la philosophie optimiste», Pariis 1903.

noh, kas või sellekski, et jutlustada sedasama armastust, millest te räägite...»

Ja apaklik-üleolevalt, samasuguse armuliku tooniga, nagu täiskasvanud inimesed räägivad väga armsa, kuid taipamatu lapsega, hakkas G. Tolstoile esitama üldtuntud tõdesid poliitilise vabaduse hüvedest. Kui rumal see oli! Kas ta tõesti mõtles, et Tolstoi ei ole kuulnud neid vastuväiteid ja et teda on võimalik veenda niisuguse lamedusega! Ja toon, see vastik enesega rahulolev ja armulik toon... Järsku oli mu liberaalne semstvotegeelan õhk, eimiski. Just nagu oleks ta toast haihtunud — Tolstoi lakkas teda nägemast ja viis jutu mujale.

Kõneldi veel ühest-teisest — Tolstoi juhtis igasuguse jutu visalt kõlbelise enesetäiustamise ja inimarmastuse vajalikkusele...

1907. a. kevadel pöördusin välismaalt tagasi ja Varssavist saadik sõitsin ma ühes kupees isandaga, kes osutus Tolstoi väimeheks M. S. Suhhotiniks. Loomulikult rääkisime palju Tolstoist. Ma kirjutasin tol ajal Dostojevskist ja Lev Tolstoist raamatut «Elav elu». Muuseas seletasin ma Suhhotinile, kuidas ma saan aru «Anna Karenina» epigraafist: «Minu päralt on kättemaksmine, ja mina tasun.» Romaanis näeme Tolstoi seesmise mina sügavaimat peegeldust: tema vääramatut usku sellesse, et elu on oma loomult helge ja rõõmus, et ta juhib inimest kindlal käel õnne ja harmoonia poole ja et inimene on ise süüdi, kui ta ei järgne tema kutsesele. Abielus Kareniniga oli Anna ainult ema, mitte naine. Armastuse loovutas ta Kareninile selle, mis võib helge ja rõõmus olla ainult armastuse puhul, ilma armastuseta muutub aga poriks, valeks ja häbiks. Elav elu ei kannata seda. Nagu Annast sõltumatu jõud — ta ise tunneb seda — kisub teda vördjalikust elust terveni lahti ja tõukab vastu uuele armastusele. Kui Anna oleks puhtalt ja ausalt andunud sellele jõule, oleks tema ees avanenud uus terviklik elu. Kuid Anna lõi kartma, tundis väiklast hirmu inimeste hukkamõistu ees, oma seltskondliku positsiooni kaotamise ees. Ja sügav, kirgas tunne rüvetus valest, muutus keelatud naudinguks, kujunes väiklaseks ja sogaseks. Anna pages ainult armastuse varju, sai armukeseks, nagu ta enne oli olnud ainult ema. Ja asjatult püüab ta elada oma loomuvastases, viljatus armastuses. Ka seda ei või elav elu kannatada. Rüvetatud ja kaheks lõhestatud elu hävitab armutult Anna hinge. Siin võib ainult vaikides langetada pea kõrgema kohtumõistja õigluse ees: kui inimene ei järgne oma hinges helisevale saladuslikule ja rõõmsale kutsesele, kui ta aralt möödub suurimatest rõõmudest, mis elu talle on valmistanud, — kes on siis süüdi, et ta hakkub pimeduses ja piinades? Inimene astus kergemeelselt vastu omaenese olemusele, ja suur, kogu oma julmuses helge seadus ütleb: «Minu päralt on kättemaksmine, ja mina tasun.»

Suhhotini silmad löid põlema:

«See on originaalne. Huvitav oleks seda Lev Nikolajevitšile jutustada: kuidas ta suhtuks niisugusesse seletusse?»

«Mihhail Sergejevitš! Meest sõnast! Palun teid väga: jutustage talle ja pärast kirjutage mulle. Ma muidugi ei kahtle selles, et Tolstoi ise tõlgitseb epigraafi teisiti, aga siiski oleks pööraselt huvitav tema arvamust teada saada.»

Suhhotin kohmetus, hakkas rääkima, et Lev Nikolajevitš ei kõnele meelsasti oma ilukirjanduslikest teostest, kuid lõppude lõpuks lubas rääkida ja mulle kirjutada.

Kuu aja pärast sain ma tõepoolest tema käest kirja:

Jasnaja Poljanas 23. mail 1907. a.

Väga austatud Vikenti Vikentjevitš! Ärge arvake, et ma unustasin Lev Nikolajevitšilt küsida «Anna Karenina» epigraafi kohta. Ma lihtsalt ei leidnud juhus tema käest pärida, sest nagu ma teile ütlesin, ei armasta Lev Nikolajevitš oma ilukirjanduslikest teostest rääkida. Alles neil päevil tabasin sobiva hetke ja küsisin talt lause «Minu päralt on kättemaksmine, ja mina tasun» põhjendust. Kahjuks ilmnes tema vastusest, et mitte teil pole õigus, vaid minul. Ütlen «kahjuks» sellepärast, et teie käsitus epigraafist meeldib mulle palju enam kui Lev Nikolajevitši käsitus, ka Lev Nikolajevitšile meeldis teie seletus rohkem kui tema enda oma. Vähemalt ütles ta, kui ma tema küsimuse peale seletasin, miks ma tahan teada, kuidas ta seda epigraafi mõistab: «Jah, see on vaimukas, väga vaimukas, aga ma pean kordama, nagu ma juba seletasin, et ma valisin selle epigraafi lihtsalt selle mõtte väljendamiseks, et kõige halva tagajärjeks, mida inimene teeb, on kogu see kannatus, mis ei tule inimestelt, vaid jumalalt ja mida ka Anna Karenina tunda sai. Jah, ma mäletan, et ma tahtsin just seda väljendada...»

M. Suhhotin.

KUIDAS LOODI «ÜLESTÕUSMINE»

Hulk aastaid tagasi (vist 1906. a.) kinkisin ma ühele meie väga tuntud kaasaegsele kirjanikule¹ mälestuseks ofordi, mille ma tol ajal tegin oma suurest Tolstoi portreest. Portreed olin ma käsitlenud mõnevõrra sümboolselt, monumentaalselt ja üldistavalt: ürgjõuline Tolstoi, kes mässavate loodusjõudude kiuste edasi tungib. Umbkaudu sellisena ma teda kujutlesin. Kirjanik kinnitas ofordi sedamaid vabale seinale, vaatas seda erutatult ja üksisilmi, pigistas parema käe rusikasse, tegi kõigest läbimurdevat jõudu kujutava iseloomuliku käeliigutuse alt üles ja surus pikkamisi läbi hammaste: «Uhh!... Ta tungis kogu kirjandusse nagu talb!...»

See on väga õnnestunud ja kujukas võrdlus. Kuid Tolstoi ei tunginud talvana mitte ainult kirjandusse, vaid ka kogu inimkonda...

Täpselt kolmkümmend viis aastat tagasi nägin ma Tolstoid eemalt — esimest korda elus. Selle esimese mulje temast jäädvustasingi hiljem eelmainitud portrees... Siin puudutan ma üldjoontes ainult mõningaid episoode ajast, millal Tolstoi kirjutas romaani «Ülestõusmine».

Mulle sai osaks tõesti eriline õnn: ma mitte ainult ei elanud tema ajal, mitte ainult ei kohanud teda ega olnud ta lähedane tuttav, vaid maalisin ka tema portree, maalisin teda perekonna ja sõprade ringis, joonistasin teda meie kohtumiste erisugustel momentidel, tegin illustratsioone tema paljudele teostele jne. Minu loomingu Tolstoi-seeria, mis on laiali pillatud mööda kodu- ja välismaa muuseumide ja erakogusid ning eriti täielikult esindatud Moskvas Tolstoi muuseumis — see ongi õigupoolest minu «memuaar-teos» temast, kujutava kunsti vahendite, pintsli, värvide, pliiatsi jne. abil loodud mälestused. Kuid kõike ei saa väljendada pintsliga. Kes loeb pildilt välja, mida lausub Tolstoi, kuidas ta suhtus sellesse või teise nähtusse? Kuidas öelda pintsli abil, et suurim õnn ja unustamatu elamus minu elus oli töötada samaaegselt ja pea-aegu temaga koos, kui tema «Ülestõusmist» kirjutas ja mina kohe samas seda illustreerin!

Oleks mul kiiduväärne harjumus päevikut pidada, kahtlemata seisaks seal ühel 1898. aasta sompus oktoobripäeval erutuses tehtud sissekanne: «Praegu käis meil Tatjana Lvovna ja teatas: «Papa palub teid sõita Jasnaja Poljanasse — ta kirjutas uue jutustuse ja tahaks, et teie teeksite illustratsioonid; ja kui teil on võimalik, siis palun ärge seda edasi lükake. Papa tahab, et te hakkaksite käsikirja lugema, nii ruttu kui saate. Ta kiirustab jutustuse väljaandmisega, sest ta kavatseb selle rahaga aidata ümberasuajaid duhhobooretseid²; üksikasjadest jutustab ta teile juba ise;

¹ Väga tuntud kaasaegne kirjanik, kellest L. Pasternak jutustab, on M. Gorki.

² Teatava usulahu («vaimuvõitlejad») liikmed.

telegrafeerige talle, millal te otsustate välja sõita, et teile hobused Zassekasse vastu saadetaks!» Kas see on võimalik! Ammune unistus! Lausa uskumatu... Hommepäev sõidan...»

Järgmisel päeval korraldasin ülepeakaela oma asjad, telegrafeerisin Lev Nikolajevitšile ja sõitsin öise rongiga Jasnaja Poljanasse...

Esimeses väikeses jaamas pärast Tuulat — Kozlovka-Zassekas, kus tuli rôngilt maha minna ja kust sõideti Jasnaja Poljanasse, ootasid mind juba hobused. Varane, hall, unine, külm, niiske hommik. Tuttav tee. Mäest alla, siis ülesmäge. Kummalgi pool veel lõplikult varisemata sügiskuld. Hobused traavivad rõõmsalt. Hoolimata ärevusest, joonistan nagu alati hobuste iseloomulikke allüüre: kõrvi priipassi-hobuse ühtlane galopp, teldrist aisahobuse õõtsuv ja ainult laudja järgi märgatav traav. Kutsari sinine kaftan. Seda peab tingimata maalima! Joonistada on raske — kaless rappub. Kuulsad Jasnaja Poljana sammaväravad. Veel rõõmsam tee piki kuulsat alleed üles maja juurde. Veel suurem ärevus. Uljas pööre välistrepi ette. Tolstoi trepil.

Vaatamata varasele tunnile, ootas Lev Nikolajevitš mind juba trepil.

«Väga tore, et sõitsite, olge tänatud!»

Ja jälle tunneb süda mingit rõõmsat erutust nagu iga kord kalli, külalislahke, sõbraliku ja võluva Lev Nikolajevitši nägemisel; ja uuesti tajun suure, pehme ja sooja käe tuttavat survet.

«Nii, lähme üles — alguses võtke einet...»

Seekord hämmastas mind Tolstoi ebatavaline südidus ja innustus. Nii juhtus temaga iga kord, kui ta andis vaba voli endasse kogunenud loomisjõududele, mida ta oma elu viimasel perioodil pidas patuks. Nii elurõõmsana, reipana ja lõbusana olin ma teda sageli näinud... kuid sedapuhku hämmastas muutus temas mind eriti tugevasti.

Majas magati veel; mulle eine juures teed valades ja meie tulevase töö üksikasjadest rääkides oli Tolstoi kuidagi närviline, vahest isegi kannatamatu. See väljendus juba selles, kuidas ta ootas mind trepil, kuidas ta samovari ümber askeldas ja hommikueinega peaaegu kiirustas:

«No nõnda, sööge ja hakake lugema.»

Eriti üllatas mind (ma ei olnud seda kunagi Tolstoi suust kuulnud), et puudutades oma uut jutustust, mis teda nähtavasti kaasa kiskus (oma ilukirjanduslike teoste kohta avaldas ta tavaliselt väga laitvat arvamust), muutus ta järsku väga tõsiseks ja ütles lõpuks: «See on minu arvates parim kõigest, mis ma kunagi olen kirjutanud. Ma usun, et ta teile meeldib...»

Mäletan, kuidas Tolstoi juba esimesel päeval, kui ma vaevalt olin jõudnud lugeda mõne peatüki, tuli loomulikku uudishimu varjamata tasa minu juurde ja küsis heasüdamliku ilmega: «Ega ma ei sega? Noh, kuidas teie meelest on?»

Ja selle erutuse ning vaimustuse järgi, mis tahtmatult paistis mu näost ja sõnadest, oli Tolstoil kerge veenduda, et algus mind siiralt haarab. See «autori» ilmumine minu tuppa oli liigutav ja Tolstoi moodi.

Päevad kulusid mul käsikirja lugemise ja märkmete tegemisega enda jaoks, aga lõunaks ja õhtuse teejoomise ajaks kogunes majarahvas ülemisse valgesse saali. Lev Nikolajevitšil oli kombeks

pärast teed minuga diagonaalis mööda saali jalutada ja minu muljeid pärida. Nende Jasnaja Poljana «jalutuskäikude» ajal toimus meil äärmiselt huvitavaid vestlusi, me vahetasime mõtteid ja tähelepanekuid niihästi tegeliku elu kohta kui ka kõige selle kohta, mis ma olin lugenud. Mul õnnestus tihti äratada temas huvi oma isiklike tähelepanekutega ja tema tegelaste välimuses ning iseloomus märgatud iseärasuste skitseerimisega, mispeale Tolstoi oma imetlusväärse huumori ja clavusega sageli omakorda lõbusaid lugusid jutustas. Näiteks siis, kui meie vestlus riivas minu kujutust Nehljudovi voorimehest, kõnelesime voorimeestest üldse — sellest puhtmoskvalikust omapärasest tüübist, kellel on pentsik, iseloomulik välimus, jäme käitumisviis jne.

Tolstoi jutustas samas järgmise juhtumi:

«Ükskord öösel tundis mu naine end halvasti (see oli arvatavasti enne sünnitust), ma tõmbasin rutuga poolkasuka selga ning mingi mütsi pähe ja jooksin arsti tooma. Teel polnud mitte ühtegi voorimeest; alles Pretšistenkal sattusin ühe tõlla peale. Lähen ligi: «Kuule, vennas, kas ei saaks mind õige kähku kohale viia?» Kuna ta ei pidanud mind härrasmeheks, ei liikunud ta kohalt, pööras ainult pea aeglaselt minu poole (Lev Nikolajevitš tegi seda pööret järele), vaatas mind põlastavalt üle öla ja ühmas pahaselt ning rangelt: «Otsi omasuguseid!...»

Kuid juhtus ka, et nendel «jalutuskäikudel» käsitletavad teemad puudutasid väga valusaid, sageli võib-olla biograafilise iseloomuga küsimusi, nagu ma alles hiljem aru sain. Mäletan, et vahetades mõtteid «Ülestõusmise» ühe komplitseerituma, hommikul loetud stseeni üle — kuidas Nehljudov tol mälestusväärsele ööl Katja juurde hiilib —, hakkasin ma naiivselt arendama oma arvamust kõrgemas seltskonnas juurdunud andestamatute vaadete kohta, mille järgi rätiku vargust loetakse äärmiselt häbiväärseks kuriteoks, aga võrgutatud ohvri elu varastamist ei peeta häbistavaks, otse vastupidi, see annab taolisele kangelasele koguni teatava oreooli, eriti daamide juures, mis näikse olevat veel absurdsem. Midagi selles vaimus ma nähtavasti rääkisin — ärritatult ja ägedalt, kuna Tolstoi, kes järjest tõsisemaks ja süngemaks muutus, endiselt minu kõrval mööda saali kõndis ja mind oma kipratõmmatud puhmaskulmude alt ainiti vaatas erilise uuriva pilguga, mis sind otsekuu puurib ja läbi näeb... Mul hakkas isegi jube...

Päeval käsikirja lugemine, õhtuti vestlused Tolstoiga — nii möödus rida unustamatuid päevi. Loetu haaras mind nii tugevasti, nii elavalt kujutlesin ma enda ees seisvat loomingulist tööd, mis mind sõna otseses mõttes joobnustas ja mille pärast ma tahtsin rutemini koju jõuda, nii et ma jutustust lõpuni lugemata (jäi ainult see, mis Tolstoil veel kirjutamata oli) ja tulevastele raskustele ning määratule vastutusele mõtlemata ülepeakaela otsustasin — tulgu mis tuleb, hakkas pihta! — ja tõttasin koju esimesi eskiise tegema, kavatsedes peatselt tagasi tulla. Aega oli piisavalt, et luua midagi suurt ja tähelepanuväärset...

Esimesed eskiisid valmis, kihutasin uuesti Jasnajasse, et romaani lõpuni lugeda ja ühtlasi Tolstoile oma joonistusi näidata. Mu suureks ja arusaadavaks rõõmuks selgus nüüd, et minu Nehljudovil ja Katjal oli peaaegu portreeline sarnasus mulle tundmatute inimestega, kellest Tolstoi kirjutas. See andis mulle hoogu juurde. Tolstoi oli sel korral eriti lõbus ja elurõõmus ning naljatles sageli.

Ükskord, kui me mõlemad istusime all, tuli Tatjana Lvovna minu käest pärima, mida mulle lõunaks teha (Sofja Andrejevna oli ära sõitnud ja Tatjana Lvovna asendas teda majapidamises). Tolstoide pool valmistati kaheksugust toitu: ühed sõid liha, teistele, nagu Lev Nikolajevitšile endalegi, valmistati taimetoitu. Lev Nikolajevitš hakkas oma tavalisel humoorikal kombel nõu andma, mida mulle lõunaks keeta, ja ütles lõpuks naerdes: «Tead mis, Tanja, sa käsi Leonid Ossipovitšile (samal ajal vaatas ta aknast välja kaugele parki) faasan praadida...»¹

Ja mõttesse jäädes lausuis ta aeglaselt:

«Jah! Kunagi olin ka mina noor... ja Kaukasus oli noor... ja faasanid olid noored...»

Ta pöördus naeratades, tõusis ja lahkus.

Kui ma asusin «Ülestõusmist» lõpuni lugema, kokkusin ma ära. Jutustus oli uskumatult pikaks veninud, kuigi ma ka sellega oleksin tähtajaks toime võinud tulla; aga Tolstoi ei lakanud; kord juba kirjutamist alustanud, ei saanud ta enam pidama: mida enam ta kirjutas, seda rohkem ta innustus, tegi kirjutatut sageli ümber, muutis, kriipsutas maha, ja lõpp nihkus aina kaugemale. Samal ajal hakati juba algust trükkima. Mina andsin materjali kõiku järgmisel viisil: ma tegin suured joonistused ja näitasin neid kõigepealt Tolstoile. Viibimata tehti neist koopiad ja saadeti originaalid reproduktsioonide tegemiseks Peterburisse «Nivale»; koopiad läkitati kiiresti reproduktsioonide tegemiseks Pariisi, Londonisse, New Yorki ja teistesse linnadesse, kus «Ülestõusmist» trükiti. Tolstoi oli minu vastu kuidagi eriti lahke ja pidas väärtuslikuks väikseimatki skitsi. Vahel õnnestus mul temalt välja meelitada siirast lapselikku naeru. Mäletan näiteks, kuidas ta südamest naerda lagistas joonise üle «Eine Kortšaginite pool», kus kindral õgib austreid, või siis kolme kohtuniku, eriti paremat kätt istuva habemiku kujutuse üle.

«Te olete ju õelam kui mina!...» märkis ta naerdes.

Enamik joonistest aga tegi teda väga tõsiseks ja mõtlikuks.

Oli ka niisugune juhtum. Ükskord tõin talle lõpetatud illustratsiooni «Pärast ihunuhtlust». Tolstoi vaates seda tähelepanelikult, lakkamatult korrates mulle tuttavat hinnangut minu jooniste kohta: «Suurepärane, suurepärane!...», hääldades seda sõna kuidagi eriti mahedalt ja pehmelt. Järsku ta hääli väratas... ilmus pisar, teine... «Suurepärane...» jätkas ta joonist käes hoides erutatud, vaevalt kuuldava raugahäälega...

Pärast, nagu taibates, lõi ta enesele vastu otsaesist ja hüüatas:

«Mis ma küll tegin!... Ma ju telegrafeerisin Marksile («Niva» väljaandja), et terve see peatükk tuleb maha tõmmata!»² Mis ma tegin!... Noh, pole viga! Kohe praegu telegrafeerin, et peatükk taastataks, ja siis tuleb see joonis tingimata sisse panna!»

Seda kuulnud, keeldusin ma muidugi kategooriliselt: minu poolt oleks see olnud andestamatu tegu, kui Tolstoi oleks minu illustratsiooni pärast oma teose ülesehitust muutnud. Kuid Tolstoi nõudis, et see ilmtingimata sisse pandaks.

«Pidage,» ütles ta, «mul tuli hea mõte: ma annan tekstis ühes

¹ Kesk-Venemaa külas on mõeldamatu faasanit hankida. (L. Pasternaki märkus.)

² Tolstoi telegrammi A. F. Marksile pole teada.

kohas väikese vihje eelseisvale ihunuhtlusele, ja siis on selle pildi sissepanemine õigustatud... Ei, ei, see tuleb tingimata sisse panna...»¹

Ja samas saatis Lev Nikolajevitš soovitud täienduse telegraafi teel...

«Ülestõusmine» paisus suureks romaaniks. Lõppu ei olnud näha. «Millal teie, Lev Nikolajevitš, siis mind lõpuks Siberisse saadate?» küsisin ma, vihjates tema poolt kavatsetud Siberi ja asumisele saadetud sunnitööliste elu kujutamisele.

«Varsti, varsti. Praegu olen ma tegevuses üleaaruse materjali kõrvalejätmise ja maharaiumisega» (sealjuures raius ta käega paremale ja vasakule); teen seda, mida teie keeles nimetatakse viimistlemiseks...»

Teine kord kaebas ta mulle, et töö edeneb pahasti, et ta «ei saa kuidagi uuesti tõusta sellesse kõrgusse», kus töö jälle kergeks muutuks.

Viimaks lõppes «Ülestõusmise» avaldamine ajakirjades; lõppesid kõik murrangumomendid ja katsumused, algas eriväljaannete trükkimine. «Ülestõusmise» menust ja sensatsioonist, mis see romaan tekitas, pole põhjust rääkida; kuid ka minu edu ületas kõik mu lootused — sellest räägiti omal ajal piisavalt arvututes artiklites ja ulatuslikes ülevaadetes nii vene kui ka välismaa ajakirjanduses.

Minu teoste väärtuse määras ajalooliselt kindlaks Tolstoi. Kord jõime õhtul teed. Tolstoi tõi oma kabinetist minu illustratsioonide seeria esimesed korralikud, Londonist saadud reproduktsioonid ja kinkis mulle.

«Noh, hakkame teid eksamineerima; hindame teid pallides²; selle eest viis pluss, selle eest samuti viis pluss, selle eest võib-olla viis...»

Sealsamas märkis ta oma hinded mu joonistele. Peale mõne üksiku said kõik joonised kõrgeima hinde. Kogu seda hinnetega määratud kollektsiooni säilitatakse Moskvas Tolstoi muuseumis kui ajaloolist dokumenti.³

Lõpuks tahan ma esitada veel Tolstoile väga iseloomuliku määranu kunstiteose väärtuse ja tähtsuse kohta üldse. Kui ilmusid minu illustratsioonide esimesed reproduktsioonid, olin ma kirjastajate vaimustusele ja üldisele kiitusele vaatamata ainukesena ahastuses, leides, et nad olid mu originaalid täielikult ära moonutanud; ma olin valmis nende trükkimist keelama ja kaastööst loobuma. Kuid et kõikjal kirendasid juba reklaamid, kus kõneldi minu kaastööst, ja trükkimine oli juba alanud, oleks minu loobumist peetud häbistavaks taganemiseks, võimetuseks endale võetud ülesandega toime tulla; ja ka lepingud ei andnud mulle selleks õigust. Mäletan, kuidas Tolstoi, kes minu meeleheidet nägi ja mind trööstida tahtis, ütles:

¹ Ihunuhtlust mainitakse «Ülestõusmise» esimese osa 46. ja 47. peatükis. Pasternaki illustratsioon «Pärast ihunuhtlust» oli toodud vaid romaani teises, A. F. Marksi kirjastatud väljaandes (1900. a.).

² Tolstoil oli kombeks kasutada kõige lühemat ja lihtsustatumat hindamisviisi — pallisüsteemi (L. Pasternaki märkus).

³ L. Pasternak eksis. Moskvas Tolstoi muuseumis ei ole sellist kollektsiooni. Mõned jooniste reproduktsioonid Tolstoi pandud hinnetega olid eksponeeritud Tolstoi näitusel Ajaloo Muuseumis 1911. a. Moskvas. Nende asukoht tänapäeval on teadmata.

«Ärge nukrutsege, te teete ju pärast oma originaalide näituse, ja neid näevad ja hindavad kõik; pidage meeles, Leonid Ossipovitš, et maailmas on kõik kaduv: kaovad riigid ja troonid, kaovad miljonilised kapitalid; mitte ainult meie, vaid ka meie kaugete järglaste luud-kondid kõdunevad juba ammu mullas, aga kui meie teostes on kas või terake kunsti, jääb ainuüksi see igavesti elama!...»

TOLSTOI LÄHEDUSES

(Katkendeid)

1896

Esimest korda viibisin ma Lev Nikolajevitši kodus (Moskvas Hamovniki põiktänavas) 20. jaanuaril 1896. aastal.

Ma polnud siis veel kahekümne ühe aastanegi. Tolstoide juurde viis mind tollal Moskvas tuntud lauljanna, kes neid sageli külastas. Minu võttis ta kaasa muidugi mõista kui pianisti...

Kui keegi oma õnnetuseks oskab mingisugusel muusikariistal mängida, laulda, deklameerida või muud taolist teha, takistab see alatasa tema vahetatut suhtlemist inimestega. Temaga ei aeta juttu, ei tunta huvi tema kui inimese vastu, vaid palutakse midagi mängida, laulda või ette lugeda... Kõige selle tõttu tunned end inimeste seas halvasti ja ebamugavalt.

Ka tookord oli mul ebamugav olla ja mind ängistas suur hirm. Mind esitleti. Läksin tasahilju võõrastetuppa, kus leidus õnneks paar-kolm tuttavat. Lev Nikolajevitši polnud ma veel näinud. Veidi aja pärast tuli ta tuppa. Pluus seljas, käed vöö vahel... Ta teretas kõiki. Ma ei mäleta, kas ta siis minuga kõneles. Hiljem ma mängisin, ja mängisin halvasti. Viisakuse pärast mind muidugi tänati ning kiideti, ja seetõttu oli mul lõpmata piinlik.

Kui ma nagu peata kana keset suurt tuba seisin, teadmata, kuhu end peita, julgemata silmigi tõsta, tuli Lev Nikolajevitš minu juurde ja hakkas minuga rääkima nii lihtsalt, nagu seda oskas teha ainult tema.

Kõneldes palast, mida ma olin mänginud, küsis ta minu käest muuseas:

«Missugust heliloojat te kõige enam armastate?»

Ma vastasin:

«Beethovenit.»

Lev Nikolajevitš vaatas mulle otse silma sisse ja ütles vaikselt, nagu kahtleks ta:

«Kas tõesti?»

Võis jääda mulje, et ma kordan seda, mida kõik teised ees räägivad. Mina aga rääkisin tõtt.

Lev Nikolajevitš tähendas, et tema armastab heliloojatest peaaegu kõige rohkem Chopini.

Ta ütles mulle:

«Igal kunstialal, nagu ma isiklike kogemuste põhjal tean, on raske vältida kahte äärmust — labasust ja peenutsemist. Näiteks Mozart, keda ma väga armastan, langeb mõnikord labasusse, kuid tõuseb see-eest hiljem ka ebatavaliselt kõrgele. Schumanni puuduseks on peenutsemine. Kahest veast on peenutsemine halvem kui labasus, kas või sellepärast, et temast on raskem lahti saada. Chopini suurus on selles, et kui lihtne ta ka ei oleks, ei lange ta iialgi labasusse ja tema kõige keerulisemadki teosed pole iialgi peenutsevad.»

*

Olin Tolstoide pool. Kaasaegsest kunstist rääkides ütles Lev Nikolajevitš:

«Kui impressionistil palutaks joonistada tünnivits, joonistaks ta sirgjoone: ————. Laps joonistab lihtsalt ringi, niimoodi: ○ (Lev Nikolajevitš vedas sõrmega mööda lauda). Ja laps eksib vähem, kuna ta kujutab naiivselt seda, mida ta näeb, impressionist aga kujutab nõnda, et see võib olla nii tünnivits kui ka kepp ja kõik, mida soovite; ühesõnaga, ta ei anna edasi nähtuse iseloomulikke omadusi, vaid ainult ühe tunnuse, ühe osa, ja alati sugugi mitte kõige iseloomulikuma.

Tõeliselt andekas ja sügav mõistus otsib vahendeid oma mõtete väljendamiseks, ja kui mõte on jõuline, siis leiab ta selle väljendamiseks uusi teid. Aga tänapäeva kunstnikud mõtlevad välja tehnilise võtte ja asuvad alles siis otsima mõtet, mille nad vägivaldselt sellesse vormi suruvad.

Kõige suurem kõikidest eksitustest on see, et inimesed tõid kunstisse piiritlemata mõiste «ilu», mis teeb kõik ähmaseks ja viib eksiteele... Kunst on see, kui keegi midagi näeb või tunneb ja esitab selle niisuguses vormis, et tema teose kuulaja, lugeja või vaataja tunneb, näeb ja kuuleb sedasama ja niisamuti nagu kunstnik. Seepärast võib kunst olla ülev, neutraalne või koguni lausa jõe, kuid sellegipoolest on ta kunst. Kõige kõlvatumgi maal, mis oma eesmärgi saavutab, on kunst, kuigi ta teenib madalaid eesmärke.

Kui ma haigutan, nutan või naeran ja nakatan sellega teist inimest, siis pole see veel kunst, sest ma avaldan mõju vahetult tegevuse enese kaudu, kui aga näiteks kerjus, kes märkas, et teine sulle oma pisaratega mõju avaldas ja sinu käest almust sai, ise järgmisel päeval samuti nutmist teeskleb ja sinus samasuguse kaastunde esile kutsub, siis see on juba kunst.»

Rääkisin praegu Lev Nikolajevitšiga pikalt kunstist. Ta jutustas kunstiküsimusi puudutava artikli sisu, mida ta kirjutab ja mida ta töö käigus pidevalt ümber teeb.

Muu hulgas lausus Lev Nikolajevitš:

«Rikaste inimeste kitsa ringi omanduseks muutudes ja oma teelt kõrvale kaldudes ongi kunst sattunud sellesse ummikusse, kus me teda praegu näeme olevat...

Suurem osa niinimetatud kunstiteostest kujutab endast nelja elemendi enam või vähem ladusat ühendust: 1) laenamine, näiteks luules mõne legendi, muusikas mingi laulu ümber töötus jne. Või ebateadlik laenamine, s. o. sarnasus ühe või teise teosega vastu autori tahtmist; 2) kaunistused: ilusad võrdlused, mis varjavad tühiseid mõtteid, fiorituurid ja passaažid muusikas, arabeskid arhitektuuris jne.; 3) efektid: karjuvad värvid maalikunstis, dissonantside kuhjamine ja mingid teravad crescendod muusikas jms. Lõpuks, 4) huvi äratamine, see tähendab soov üllatada ootamatu pöördega, uue värvikombinatsiooniga jne. Need neli omadust torkavadki silma tänapäeva kunstiteostes.

Välised takistused, mis ei lase isegi väga andekatel inimestel luua tõelisi kunstiteoseid, on järgmised: esiteks professionalism,

mis tähendab, et inimene lakkab olemast inimene ja muutub poeediks või kunstnikuks ning tegeleb ainult sellega, et maalib maale, kirjutab muusikat jne. — raiskab oma annet tühjale-tähjale ja kaotab võime oma teostesse kriitiliselt suhtuda. Teine, samuti väga tõsine takistus on koolkond. Kunsti ei saa õppida, nii nagu ei saa õppida pühakuks. Tõeline kunst on alati algupärane ja uus ega vaja eeskujusid. Lõpuks kolmas takistus — kriitika, mis sisaldab kellegi õiget ütlemist mööda lollide mõtteid tarkade kohta.

Ma tean, et enamik võtab mu artikli vastu kui paradoksides kogumiku, ent ma olen kindel, et mul on õigus ja et minu veendumused ükskord võidule pääsevad.»

1899

«Kui ma tegelesin kreeka keelega ja seda palju lugesin, sain ma vabalt aru peaaegu kõigist kreekakeelsetest raamatutest. Olen viibinud lütseumi eksamil ja näinud, et õpilased mõistavad peaaegu alati ainult seda, mida nad on õppinud. Uued kohad on neile arusaamatud. Ja tõepoolest, kui gümnaasiumis õpiti pähe viiskümme sõna, siis reegleid õpiti vist küll kuuskümme viis. Niiviisi ei võigi midagi selgeks saada. Ma olen alati imestanud, kui kindlalt võtab igasugune ebaus inimesi oma võimusesse. Niisugused ebausavaldused nagu kirik, tsaar, sõjavägi jne. elavad aastatuhandeid ja inimesed on nendega nii harjunud, et need ei paistagi praegu enam nii mõistetamatutena. Klassikalise hariduse ebaus aga sündis meil Venemaal minu silme all. Kõige olulisem on see, et mitte ükski klassikalise hariduse tuliseim pooldaja ei suuda esitada ainsatki arukat põhjendust selle süsteemi kasuks.»

Töötan koos N. N. Gayga¹ «Ülestõusmise» korrektuuri kallal. Lev Nikolajevitši mustandist tuleb parandused kahes eksemplaris puhastele veergudele üle kanda. Mustand jääb koju, puhtad eksemplarid aga saadetakse üks Marksile «Niva» jaoks, teine Inglismaale Tšertkovile — ingliskeelse väljaande jaoks.

See töö on huvitav, ent raske ja vaevanõudev. Pahatihti tuleb ühe trükiveeru asemel kirjutada uuesti ümber kolm-neli pikka lehekülge. Sageli on parandused kirjutatud nii tihedalt, et neid tuleb lugeda luubi abil. Kes pole näinud Lev Nikolajevitši eba-inimlikku tööd, seda, kuidas ta mõnikord ühte ja sama episoodi kümneid kordi muudab, täiendab, lõpmata hulk kordi ümber teeb, sellel pole tema tööst kõige udusematki ettekujutust.

Täna ütles Lev Nikolajevitš ühe inimese kohta:

«Ta on tolstoilane, see tähendab inimene, kelle maailmavaade on mulle ülimalt võõras.»

Eile rääkis Lev Nikolajevitš loominguprotsessist:

«Ma ei taipu, kuidas saab kirjutada ilma kirjutatud korduvalt ümber tegemata. Ma ei loe peaaegu kunagi oma trükitud teoseid üle, aga kui mu pilk juhuslikult satub mõnele leheküljele, tundub

¹ Gay, N. N. (1857—1940) — kunstnik N. N. Gay poeg, L. Tolstoi sõber ja tema vaadete pooldaja.

mulle alati, et see kõik tuleks ümber teha, hoopis nii oleks pidanud ütlema...

Mulle on alati pakkunud huvi jälgida üsna varakult saabuvat hetke, millal publik on rahul, aga kunstnikule tundub: nemad ütlevad, et on hästi, aga töö alles siitmaalt algabki!»

1900

Ükskord tuli jutuks Shakespeare. Lev Nikolajevitš ei armasta teda eriti.

Lev Nikolajevitš ütles:

«Ma olen Shakespeare'i ja Goethe elu jooksul kolm korda algusest lõpuni läbi tudeerinud ja pole kunagi aru saanud, milles seisab nende võlu.»

Lev Nikolajevitši sõnade järgi on Goethe külm. Goethe teostest meeldivad talle mitmed lüürilised luuletused ning «Hermann ja Dorothea». Goethe draamasid ta ei armasta. romaane peab täiesti nõrkadeks. «Faustist» Lev Nikolajevitš ei rääkinud.

Schillerit armastab Lev Nikolajevitš väga ja ütleb: «Tema on tõeline.» Talle meeldivad peaaegu kõik Schilleri teosed. Eriti «Röövlid» ja «Don Carlos» (markii Posa), samuti «Maria Stuart», «Wilhelm Tell» ja «Wallenstein».

Lev Nikolajevitš rääkis taas oma eitavast suhtumisest kaasaegsesse komplitseeritud muusikasse.

Muu hulgas ütles ta:

«Minagi olen tänapäeva dissonantsid läbi proovinud, aga see kõik on maitse rikkumine. Kaasaegne helilooja võtab mingisuguse tihtipeale isegi meeldiva muusikalise mõtte ja hakkab seda nii keerama ja väänama, et sel pole aru ega otsa, liidab siis sellele teisi teemasid, ja kui ta esimest mõtet lõpuks jälle lihtsas vormis kordab, siis tahaks kergendatult ohata ja öelda: jumal tänatud!»

Lev Nikolajevitš rääkis põhjalikult Beethoveni Sonaadist reminor op. 31 (ma imestasin, et ta seda mäletab). Esimese osa retsiitatiiv tundus talle pretensioonikas, esimese osa peateema — väheütlev. Teises osas hindab ta väga teist, «naiivset» teemat, talle ei meeldinud kord parema, kord vasaku käega mängitava oktaavitremolo abil saavutatud crescendo (minu arvates on asi selles, et ta kuulis seda sonaati küündimatus või toores ettekandes). Finaal meeldib talle väga, välja arvatud müra bassiregistris (jällegi on süüdi toores ettekanne).

Täna rääkis ta Tšehhovist:

«Tema meisterlikkus on klass omaette. Ma lugesin ta jutustused uuesti suure naudinguga läbi. Nii mõnigi jutustus, nagu «Lapsed», «Magada tahaks» ja «Kohtus», on tõeline pärl. Ma lugesin kõik suure vaimustusega jõnelt läbi. Aga see on siiski mosaiik, puudub tõeline sisemine juhtmõte.

Kunstiteose puhul on kõige olulisem, et temas oleks midagi fookuse taolist, see tähendab midagi niisugust, kuhu kõik kiired koonduvad või kust nad lähtuvad. Ja see fookus ei tohi olla sõnade

abil lõplikult seletatav. Hea kunstiteos ongi seetõttu väärtuslik, et tema sisulist tuuma saab täielikult väljendada ainult tema ise.»

Ei mäleta, mis puhul Sergejenko meenutas ühte Lermontovi värssi.

Lev Nikolajevitš ütles:

«Tema otsis igavesti ja kirglikult tõde! Puškinil ei ole seda moraalset kaalu, aga ilutunne on tal arenenud suuremal määral kui mõnel teisel. Tšehhovil ja üldse paljudel tänapäeva kirjanikel on välja kujunenud haruldane realistlik tehnika. Tšehhovil on kõik illusiooni tekitavalt tõepärane. Tema lugudest jääb mulje nagu mingist stereoskoobist. Pealtnäha pillub ta sõnu otsekui süsteemitult ja saavutab niisama hämmastavaid tulemusi nagu kunstnik-impressionist oma pintsli tõmmetega.»

Kriitika tähtsusest rääkides ütles Lev Nikolajevitš:

«Kriitika ülesanne seisab selles, et märkida ära kõik, mis on head ühes või teises kunstiteoses, ja suunata sel teel üldsuse arvamust, kelle maitse on enamati toores ja kelle enamik ei ole ilusa suhtes vastuvõtlik. Tegelikult on niisama raske olla hea kriitik, kui võrd ka kõige andevaesemal ja piirataval inimesel on kerge kriitikuks saada; ja sedavõrd kui esimesed on vajalikud, on teised lausa kahjulikud. Eriti rumal ja tühine on kriitikute komme avaldada võõra teose puhul kõik oma mõtted, millel on selle teosega vähe ühist; see on ülimalt tarbetu lobisemine.»

Lev Nikolajevitš rääkis luuletustest:

«Kui värssides kõneldakse armastusest, lilledest ja muust taolisest, siis on see suhteliselt süütu harrastus kuueteistkümnenda eluaastani. Väljendada värssides olulist, tõsist mõtet seda moonutamata on aga peaaegu võimatu. Kui raske on väljendada oma mõtet sõnadest niiviisi, et igaüks taipaks just nimelt seda, mida sa tahad öelda. Palju raskem on see aga veel siis, kui kirjanik on seotud värsimõõdu ja riimiga! See on õnnestunud ainult kõige suurematel poetidel, ja nendelgi harva. Värsside taga on sageli varjul täiesti võltsid mõtted.»

1901

Paar-kolm kuud tagasi hakkas Lev Nikolajevitš õppima hollandi keelt, nüüd loeb ta juba üsna vabalt — ja seda seitsmekümne kolmandal eluaastal!

Keeli õpib ta väga originaalsel viisil: võtab võõrkeelse eevangeliumi, ja kui ta selle läbi on lugenud, on ta õppinud kõigest aru saama.

Oma draama «Laip»¹ kohta ütles Lev Nikolajevitš mulle:

«Mind külastas minu poolt kirjeldatud inimese poeg, hiljem käis mees ka ise minu juures. Poeg palus ema nimel, et ma ei avaldaks draamat, sest emal oleks raske seda üle elada ja pealegi kartvat ema, et sellest võib tulla uus pahandus. Ma muidugi lubasin.

Nende külaskäik oli mulle väga huvitav ja õpetlik. Veel kord, nagu seda varemgi mitmel puhul on juhtunud, veendusin ma, kuivõrd tühised ja kunstlikud on need psüühilised ajendid, mida sa ise välja mõtled, et selgitada kirjeldatavate inimeste käitumist, võrreldes ajenditega, mis inimesi tegelikult elus juhivad. Pärast nendega vestlemist kadus mul huvi selle töö vastu.»

Üks teine kord vestlesid noored elavalt allkorrusel asuvas söögi- toas. Nagu selgus, oli Lev Nikolajevitš sel ajal pimedas kõrvaltoas pikutanud ja puhanud, siis tuli ta söögituppa ja ütles mulle:

«Ma pikutasin ja kuulasin teie vestlust. See pakkus mulle kahest seisukohast huvi: lihtsalt oli huvitav kuulata, kuidas noored inimesed vaidlevad, ja pealegi oli see huvitav draama seisukohast. Ma kuulasin ja ütlesin endale — nii tuleb lava jaoks kirjutada. Laval räägib tavaliselt üks ja teised kuulavad. Elus pole kunagi nii. Kõik peavad kõnelema, ja autori kunst seisabki selles, et talle vajalik mõte läbiks kõnelust nagu punane niit.»

*

Muuseas ütles Lev Nikolajevitš Goethe kohta:

«Tema loomingut on vististi kolmkümmend kaks köidet, aga nendest võib välja valida kaks, kõige rohkem kolm, ülejäänud — tema romaanid ja draamateosed — ei ole midagi väärt. Inimkond liigub edasi ja on sellest üle kasvanud.

Üldse on suhtumine niinimetatud suurtesse kirjanikesse väga ebaõiglane: kõik teavad neid, tunnevad kõiki nende teoseid, mille hulgas on palju ebaõnnestunud ja lausa nõrku. Samal ajal on aga täiesti tundmatutel, kõigi poolt unustatud kirjanikel sageli hämmastavaid teoseid, mis on paljudest tunnustatud raamatutest pea jagu kõrgemal, aga keegi ei loe neid.»

*

Vestlesime vene kirjanikest.

Lev Nikolajevitš ütles:

«Ma armastasin Turgenevit kui inimest. Kui kirjanikule ei omista ma ei temale ega Gontšarovile erilist tähtsust. Nende süžeed, tavaliste armulugude ohtrus ja tüübid on liiga ajutise tähtsusega. Kui minult küsitaks, keda ma pean vene kirjanikest kõige mõjukamaks, nimetaksin ma Puškinit, Lermontovi, Gogolit, Herzenit, kelle meie liberaalid on unustanud, Dostojevskit, keda nad üldse ei arvesta. Noh, ja seejärel Gribojedovit, Ostrovskit, Tjutšševit.»

Gogoli teostest ei meeldi Lev Nikolajevitšile «Tarass Bulba» mitte põrmugi. Väga peab ta lugu «Revidendist», «Surnud hingedest», «Sinelist», «Kalessist» («meistriteos» — «chef d'oeuvre»), «Nevski prospektist». Puškini teostest peab ta ebaõnnestunuks «Boriss Godunovi».

¹ Hillisem pealkiri: «Elav laip». Prototüübiks olnud abielupaari kohtu- protsess lõppes aastase vanglakaristusega, mida aga ei viidud täide. Seejärest palusid asjaosalised, et Tolstoi ei avaldaks draamat, sest sellega oleks unustatud kohtuasi uuesti päevakorda kerkinud.

On iseloomulik, et oma väljavalitute loetlemisel märkis Lev Nikolajevitš:

«Enesest ma ei räägi, pole minu asi iseenda väärtuse üle otsustada.»

1902

... Lev Nikolajevitš meenutas Bunini jutustust¹, mida ta hiljaegu oli lugenud:

«Alguses on suurepärane looduskirjeldus — sajab vihma — ja nii esitatud, et ka Turgenev poleks nõnda kirjutanud, minust ei maksa rääkida. Edasi — neiu unistab temast (Lev Nikolajevitš andis lühidalt edasi jutustuse sisu), ja see kõik, nii neiu rumalad tunded kui ka vihm — kõik on vajalik ainult selleks, et Bunin saaks ühe jutu kirjutada. Kui millestki pole rääkida, siis räägitakse tavaliselt ilmast, samuti kirjanikud — kui neil millestki kirjutada pole, siis kirjutavad nad ilmast, aga oleks aeg see lõpetada. Olgu pealegi, sadas vihma, niisama hästi oleks võinud ka mitte sadada. Ma arvan, et kirjanduses peab sellele lõpp tulema. Lihtsalt võimatu on kauem lugeda!

Varem kuulsin ma kirjanike tsunfti ja harjumuse tõttu jälgin praegugi kõike ja tunnen huvi selle vastu, mida seal tehakse.

Ka heade kirjanike teostest võib sageli leida andestamatut lohakust. Uspenskil näiteks lugesin ma kuskil, et keegi jalutas küdi ja nääluga, või Korolenkol, et kui helistati lihavõttehommikusele jumalateenistusele, oli hele kuuvalgus, lihavõtted aga ei saa olla täiskuu ajal. Kunagi ammu rääkisid kõik mulle Petšerskist. Ma tegin raamatu lahti ja lugesin, et vene talupoeg «langetab» — missugune rumal sõna! — kahesajaaastast tamme, et teha aisa või vankritelge. Kust ta küll võtab säärase lolli? Mulle aitas, ma ei hakanudki teda lugema.

Uspenski ja Korolenko näited pole muidugi olulised, nende kirjanike puhul on see lihtsalt keelevääratus. Kui aga samasuguseid vigu tehakse psühholoogias, kui jutustuses või novellis käituvad inimesed nii, nagu nad oma hingelaadi poolest käituda ei saa, siis on see hirmus. Sellistest vigadest kubisevad kõik Andrejevite jt. teosed. Ka Gorkil on neid igal sammul. Näiteks jutustus «Hõbedastest raamatulukkudest» või naiste arutlused jutustuses «Kolmekesi». «Väikekodanlased» ei paku üldse huvi. On võetud mingi vahepealne, ebatüüpiline keskkond. Seda kõike pole kellelegi millegi vaja.»

«Ma armastan väga Tšehhovit ja pean lugu tema teostest, kuid ma ei suutnud end sundida läbi lugema tema «Kolme öde». Milleks see kõik? Ülepea on tänapäeva kirjanikud kaotanud arusaamise sellest, mis on draama. Draama ei pea meile jutustama inimese elulugu algusest lõpuni, vaid peab asetama ta sellisesse olukorda, sõlmima niisuguse intriigi, mille lahtiharutamisel inimene end tervenisti avaldaks. Ma olen endale lubanud Shakespeare'i maha teha. Aga temal ometi tegutseb iga inimene, ja alati on selge, miks ta just niimoodi käitub. Tema ajal seisis laval kepid siltidega:

¹ I. A. Bunin, «Önn».

kuuvalgus, maja. Tänu taevale, et see nii oli — kogu tähelepanu võis keskenduda draama sisule, nüüd aga on hoopis vastupidi.»

*

Ilja Lvovitš ütles S. A. Stahhovitšile¹, et kirjanik peab ise kõik läbi elama, et seda teistele jutustada.

Lev Nikolajevitš vaidles vastu:

«Et osata kirjeldada seda, mida ise oled läbi elanud, aitab kirjanikule mõnikord paljast tehnikast. Tõeline kirjanik peab oskama kõike kirjeldada, nagu Goethe väga õigesti on märkinud. Ja kuigi ma Goethet eriti ei armasta, pean ütleva, et tema oskas seda.»

*

Lev Nikolajevitš ütles:

«Aistingute seas, mida meie meeled — kompimine, kuulmine, nägemine jt. — vastu võtavad, on selliseid, mis on ebameeldivad või tekitavad valu, näiteks tugev hoop, mõru maik, kõrvulukustav müra jne. Kaasaegse kunsti mõju on sageli vähem sisus kui selles, et ta tekitab meie meeleorganites valulisi ärritusi. Maitsemisaistingute osas vajab ebaterve maitsemismeel sinepit, rikkumata maitsele on see aga vastik. Samasugune on lugu kunstiga. Tuleb tõmmata piir ja leida, kust algab see kunstisinep, ja minu arvates on see äärmiselt tähtis ülesanne. Mulle paistab, et maalikunstis on seda piiri eriti raske tõmmata.»

*

1903

Lev Nikolajevitš ütles kirjandusliku tegevuse kohta:

«Kui kelleltki küsitakse: «Kas te oskate viiulit mängida?» ja ta vastab: «Ei tea, pole proovinud, võib olla, et oskan,» siis naerduks tema üle. Aga seejuures räägitakse kirjutamisest alati just niisamuti: «Ei tea, pole proovinud,» otsekui tuleks ainult proovida ja saadki kirjanikuks. Tavaliselt mõeldakse, et mida andekam on inimene, seda kergem on tal kõike saavutada. See on tühi loba. Ainult tõepoolest andekas kunstnik, kes on peale selle veel tõeline meister, teab täpselt, kui raske on tema kunst. Ja keegi ei näe selle kallal suuremat vaeva kui tõeline geenius.»

Lev Nikolajevitš ütles enese kohta täiesti siiralt:

«Ma olen täiesti andetu, mul on väga raske kõige lihtsamatki mõtet kirjas väljendada; mul on raske kirjutada harilikku kirja.»

*

1904

Ma mängisin klaverit.

Pärast lausub Lev Nikolajevitš:

«Anton Rubinstein ütles mulle, et kui esitatav pala teda ennast mängimise ajal erutab, ei suuda ta kuulajaid mõjutada. See tähendab, et kunstilooming on võimalik ainult siis, kui läbielatu on kunstniku hinges kristalliseerunud.»

Ei mäleta, kuidas jutt kaldus kirjaniku tööle, ent Lev Nikolajevitš ütles:

«Harilikult meeldib uus töö sulle endale alguses väga ja sa teed seda suure huviga. Sedamööda kuidas töö edeneb, hakkab ta tüü-

¹ Tolstoi, Ilja Lvovitš (1866—1933) — Lev Tolstoi teine poeg; Stahhovitš, Sofja Aleksandrovna (1862—1942) — Tolstoi lähedane tuttav.

tama, ja sageli viskad ümbertegemise puhul midagi välja ning asendad uuega — mitte sellepärast, et uus oleks parem, vaid sellepärast, et vana on ära tüüdanud. Tihti peale viskad välja isegi selle, mis on kujukam, ja asendad halvema ning kahvatumaga.»

Räägiti Herzenist. Lev Nikolajevitš luges valjusti katkendeid tema raamatutest («Kolokoli» artiklite kogu). Lev Nikolajevitš armastab Herzenit ja hindab teda väga kõrgelt. Ta rääkis Herzeni õnnetust saatusest ja sellest tragöödiast, mida Herzen pidi läbi elama, kui selle partei esindajad (eriti noored), kelle heaks ta kogu elu oli töötanud, jätsid ta maha ja lakkasid teda mõistmast.

Lev Nikolajevitš armastas Herzenit jäägitult. Temas äratasid vaimustust Herzeni mõistus, hiilgav kirjanikutalent, kunstimeisterlikkus ja oskus luua portreeiliselt selgeid karaktereid.

1905

«Ma töötan alati hommikul. Hiljuti sain ma rõõmuga teada, et ka Rousseau tegi pärast tõusmist väikese jalutuskäigu ja asus siis töö juurde. Hommikul on pea hästi värskel. Kõige paremad mõtted tulevad tavaliselt ikka hommikul pärast ärkamist, kas kohe voodis või siis jalutuskäigul. Paljud kirjanikud töötavad öösiti. Dostojevski kirjutab alati öösel. Kirjanikus peab alati olema kaks isikut — kirjanik ja kriitik. Õise töötamise puhul aga, eriti kui sinna juurde kuulub veel pabeross, edeneb loov töö küll hoogsalt, aga enamasti pole siis kriitikut kohal, ja see on väga ohtlik.»

Lev Nikolajevitš räägib tihti, et ta ei leia sobivat definitsiooni muusikale.

Ükskord kevadel ütles ta:

«Muusika on tunnete stenogramm. Muusika annab inimesele vahetult edasi selliseid tundeid, mis väga tõrksalt lasevad end sõnades kirjeldada. Selles peitubki muusika jõud ja mõju.»

Kunagi, juba hulk aega tagasi, ütles Lev Nikolajevitš:

«Elu — see on olevik. Kõik, mida inimene on läbi elanud, säilib temas mälestuste kujul. Me elame alati mälestustes. Seda, mida ma olen kirjutanud ja enda poolt kirjeldatud inimestega koos läbi elanud, tunnen ma sageli tugevamini kui seda, mida ma tegelikult ses läbi elasin. See on saanud minu jaoks samasuguseks mälestuseks nagu tegelikkuses läbielatu.»

Neil päevil toimus analoogiline vestlus.

Lev Nikolajevitš ütles:

«Tavaliselt ei taju me niinimetatud õnnetusi sel hetkel, kui nad juhtuvad, nagu me ei märka haava selle saamise hetkel, ja valu muutub sügavamaks alles aegamööda, mälestuseks muutudes, s. t. siis, kui ta ei asu enam väljaspool mind, vaid juba minus eneses. Sellegipoolest olen ma pika elu jooksul märganud, et kõik halb ja rusuv pole muutunud minu omanduseks, vaid oleks nagu minust mööda läinud, ja vastupidi: kõik head tunded, inimesed, kellega mul on olnud südamlikke suhteid, lapsepõlv — kõik hea on mälu eriti selgelt talle.»

«Hämmastav — alati, ka kõige väiksema töö puhul on vaja kõike igakülgsest ja mitu korda kaaluda, enne kui tegutsema asuda. Ükskõik, kas sa tahad särki õmmelda või lihtsalt malekäiku teha. Kui sa enne läbi ei mõtle, rikud kõik kohe ära — särk jääb

õblemata ja malepartii kaotad. Ainult kirjutada võib kõike, mis pähe tuleb, ja see mitte ainult ei jää märkamata, vaid sa võid isegi kirjanikuna kuulsaks saada...»

*

«Kui mul nüüd oleksid lapsed, paneksin ma nad balletti õppima; igal juhul on see parem kui ülikool — balletti õppides võidakse neil rikkuda ainult jalad, ülikoolis aga pea.»

*

«On hämmastav, et me peame hariduseks ainult teatava kategooria teadmisi. Talupeega, kellel on tohutu palju teadmisi taimedest, loomadest, maast, ilmast ja muust taolisest, nimetame me miskipärast harimatuks, mingisugust üliõpilast, kes millestki midagi ei tea, aga harituks.»

*

Lev Nikolajevitš eitas keerukust ja kunstlikkust kaasaegses kunstis üldse ja muusikas eriti.

«Endast mõista,» ütles ta, «kui ma armastan kunsti, siis ei saa ma armastada veel olematut kunsti, vaid seda, mis on praegu olemas. Aga minu vaimusilma ees seisab alati kõrge, selge, lihtsa, kõigile mõistetava kunsti ideaal...»

Ma jutustasin, kui kaua ja pedantselt tuleb harjutada klaveripalu, et neid hästi mängida. Lev Nikolajevitš pidas niisugust «tuupimist» ohtlikuks.

Ta ütles:

«Selle juures võib minna kaduma see vahetu, värske tunne, mida uus kunstiteos meis tekitab. Ma tean seda omast käest — kui hakkad midagi kirjutama, töötad vaimustuse ja huviga ning töö edeneb, pärast aga muutub üks ja seesama tüütavaks ning hakkab igav. Armastus töö vastu on muidugi olemas ja see armastus on igavusest tugevam, armastuse abil saad igavusest üle, aga sellegipoolest on igav.»

*

«Kõige halvem on alustada tööd detailidest, siis takerdud nendesse ja kaotad võime näha tervikut. Peab tegema nagu Pohhitonov¹, kelle prillid on kahest erinevast klaasist (kaugele ja ligidale vaatamiseks), ja vaatama kord läbi ühtede, kord teiste klaaside, panema ette kord heledad, kord mustad prillid.»

*

Maria Nikolajevna², kes parajasti Jasnajas viibis, jutustas, kuidas ta esimest korda «Lapsepõlve» luges. Tookord elas ta koos mehega maal, Tuula kubermangus Tšernski maakonnas, ja Turgenev käis neil sageli külas.

¹ I. P. Pohhitonov (1850—1923) — vene kunstnik, kes enamasti elas välismaal. Suvel 1905. a. viibis Jasnaja Poljanas.

² M. N. Tolstaja, Lev Tolstoi õe jutustuses on kronoloogilisi ebatäpsusi. Turgenev tutvus temaga 1854. aastal, «Lapsepõlv» aga ilmus juba 1852. aastal. «Rudinit» alustas Turgenev 1855. aastal.

Ka tema vend Sergei Nikolajevitš elas seal. Kord luges Turgenev neile käsikirjast oma jutustust «Rudin». Teine kord tõi ta kaasa «Sovremenniku» numbri ja ütles: «Uus haruldane kirjanik on esile kerkinud; tema sulest on ilmunud suurepärane jutustus «Lapsepõlv»,» ja hakkas valjusti ette lugema. Maria Nikolajevna ja Sergei Nikolajevitš olid juba esimeste ridade juures rabatud: «Siin räägitakse ju meist! Kes see kirjanik on?» — «Alguses ei tulnud meile Ljovotškat pähegi,» jätkas Maria Nikolajevna. «Ta oli võlgu teinud ja ta saadeti Kaukaasiasse. Pigem kahtlustasime vend Nikolaid.»

*

Lev Nikolajevitš ütles:

«Praegu kirjutavad raamatuid inimesed, kellel pole midagi ütelda. Loed ega näe seda, kes kirjutab. Alati püüavad nad öelda mingisugust «viimast sõna». Nad jätavad tõelised kirjanikud endi varju ja räägivad, et need on vananenud. See on mingi rumal mõiste — vananemine.

Tänapäeva kirjanike teoseid sellepärast loetaksegi, et sealt võib «viimast sõna» teada saada; see on kergem kui lugeda ja tunda tõelisi kirjanikke. Sellised «viimase sõna» kirjanikud teevad palju kahju, võõrutavad iseseisvast mõtlemisest.»

*

Pärast ütles Lev Nikolajevitš, et Haydni sümfooniad pakuvad talle suuremat naudingut, kui neid mängitakse klaveril neljal käel, mitte orkestri esituses.

Minu küsimusele, miks see nii on, vastas Lev Nikolajevitš:

«Esiteks, täiusliku ettekande võimalikkus on pöördvõrdeline mängijate arvuga. Kõige soodsam olukord on ühe mängija puhul, halvem — kahe puhul, trio on selles suhtes parem kui kvartett, kvartett parem kui kvintett jne., kammermuusika on parem kui orkester. Mida rohkem on instrumente, seda enam läheb kaduma helipuhtus, sest suure esinejate arvu puhul on võimatu saavutada täiesti puhast harmooniat ja intonatsiooni, ning ka täpne rütm on lõpuks peaaegu kättesaamatu. Teine põhjus on subjektiivne — värvide eredus ei soodusta, vaid takistab mul tugeva mulje saamist. Eriti märkan ma seda maalide puhul. Mäletan, et ma tundsin ja armastasin Gay «Püha õhtusöömaaega» juba ammu, aga kui ma seda näitusel nägin, oli mulje hoopis nõrgem. Eredad värvid lihtsalt segasid mind. Sellest pildist on Rumjantsevi muuseumis Kramskoi koopia (must-valge). Kui te sinna satute, vaadake seda tingimata. See jättis mulle palju sügavama mulje. Ja nii nagu selle maaliga, on lugu ka teistega.»

*

«Kuigi mul teises maailmas seda mitte millekski vaja ei lähe, olen ma siiski õnnelik, et elasin revolutsioonini. See kõik on väga huvitav!»

*

«Ma olen alati huviga jälginud seda, mis kirjanduses vananeb. Mind huvitab, mis võib tänapäeva kirjandusest tunduda niisama vananenuna, nagu tundub meile praegu mõni Karamzini «oo

kuis!» ja muu taoline. Minu eluea jooksul on muutunud võimatuks kirjutada pikka poemi värssides. Mulle tundub, et ajapikku lakatakse üldse ilukirjanduslikke teoseid välja mõtlemast. Hakkab piinlik kirjutada mingisugusest väljamõeldud Ivan Ivanovištšist või Marja Petrovnast. Kui kirjanikud tulevikus on olemas, ei mõtle nad välja, vaid lihtsalt jutustavad sellest tähtsast või huvitavast, mida nad on juhtunud elus nägema.»

1906

«Suured kunstiteosed eksisteerivad väljaspool aega. Nad on lihtsalt olemas. Neid on vaja ainult vabastada, ülearune ära võtta, nagu Michelangelo ütles.»

Nende Michelangelo sõnade puhul meenutas Lev Nikolajevitš ühte talupoega-iseõppijat, kes puust igasuguseid kauneid kujukesi nikerdas. Kui tema kunsti imetleti, ütles ta täpselt sedasama mis Michelangelogi:

«See on seal sees, mina ainult võtan puu tema küljest ära.»

1907

Ükskord tuli jutuks kirjaniku honorar.

Lev Nikolajevitš pöördus P. I. Birjukovi¹ poole ja ütles:

«Ma saan aru, et makstakse sellise töö eest nagu teie biograafia, kuid mulle on alati tundunud veider ja ebaõiglane maksta kirjanikule ilukirjanduslike teoste eest. Inimene kirjutab, tegi oma tööd naudinguga ja nõuab äkki selle naudingu eest endale viissada rubla trükipoognast!...»

Lev Nikolajevitš... meenutas..., kuidas ta kuuekümnendatel aastatel kirjutas komöödia² ja luges selle ette Ostrovskile, kes leidis, et seal tuleks üht-teist veel kohendada.

«Ma ütlesin talle seepeale,» lausus Lev Nikolajevitš, «et see on kindlasti õige, aga et ma tahaksin komöödiat nii kiiresti kui võimalik ära trükkida, et mitte õiget aega mööda lasta.

«Mis sa sellega mõtled, kas sa kardad, et nad saavad vahepeal targemaks?» küsis Ostrovski.»

«Parimad kirjanikud on alati olnud enese vastu nõudlikud. Ma teen teost ümber niikaua, kuni tunnen, et hakkab teda rikkuma. Siis tähendab, et on aeg lakata. Rikkuma aga hakkad sellepärast, et alguses, seni kui töö sulle rõõmu valmistab, seni kui ta on sinu oma, pühendad talle kogu oma hingejõu. Pärast, kui põhiline, esialgne mõte üha enam ja enam lakkab olemast uudne ja muutub nagu võõraks, tüütab ta ära, hakkad püüdma midagi uut öelda ja rikud esialgse mõtte ning moonutad seda.»

¹ Birjukov, Pavel Ivanovitš — üks Lev Tolstoi sõpru ja tema biograaf.

² Komöödia «Nakatatud perekond» (1863—1864), ei ilmunud tookord trükkis.

Tatjana Lvovna jutustas ükskord, et A. N. Volkov¹ kirjutab raamatut kunstiküsimuste kohta. Lev Nikolajevitš tundis selle vastu huvi. Volkov ütles oma raamatus, et kunst peab kõiges pimesi loodust kopeerima.

Lev Nikolajevitš ütles:

«See on täiesti väär. Nii on alati: kui kunsti üle vaieldakse, siis kas öeldakse, et kunstis on kõik lubatud, kõik võimalik, — piiramatu vabadus, nagu ütlevad praegused dekadendid... Või jälle räägitakse looduse orjalikust jäljendamisest. Mõlemad seisukohad on täiesti valed. Nii nagu iga üksik inimene on täiesti erinev ja kordumatu, nii on ka tema mõtted ja tunded alati uued, ainult tema mõtted ja tunded. Tõelise kunstiteose aluseks peab olema täiesti uus mõte või uus tunne, kuid see peab tööpoolest olema nii esitatud, et ta orjaliku täpsusega vastaks elu kõige pismematelegi üksikasjadele.»

*

1909

«Muusika kuulamine erutab, tekitab tundmusi, teeb härdaks, kuid sealjuures ei mõtle sa midagi. Aga kui ma oma toas pasjanssi teen, turgatavad mulle pähe kõige paremad mõtted.»²

*

Lev Nikolajevitš küsis:

«Kes mulle prantsuse poetidest kõige enam meeldib?»

Keegi ei teadnud, kuigi ta ütles, et nimi algab B-tähega.

Lev Nikolajevitš vastas ise:

«Béranger.»

*

Lev Nikolajevitš ütles klassikalise hariduse kohta muuseumis:

«Läänes oli see loomulik, kuna seal kirjutasiid paljud õpetlased, teoloogid ja filosoofid ladina keeles ja selle keele tundmine oli seepärast vajalik; meil on aga üldine klassikaline haridus täiesti mõttetu. Me oleme palju lähemal Idale, ja pigem tuleks uurida hindude, hiina, isegi pärsia keelt ja nende rahvaste hämmastampanevat filosoofilist kirjandust.»

*

«Imelik! Mis asi on muusika? Miks ühed helide kooskõlad meid rõõmustavad, erutavad ja kaasa haaravad, teistesse aga suhtume

¹ Volkov, Aleksander Nikolajevitš — kunstnik-akvarellist, elas Lääne-Euroopas.

² On teada, et Lev Nikolajevitš ladus töötades pasjanssi, eriti siis, kui töös tuli ette mõni takistus (Lev Nikolajevitš ütles tavaliselt «pasjanssi tegema»). Pasjanssi ladus ta arvatavasti halvasti, kuid sealjuures tulid talle pähe «kõige paremad mõtted». See harjumus oli talle omane kogu elu. «Ülestõusmise» kolmanda osa kallal töötades ei suutnud Lev Nikolajevitš kaua aega otsustada Katja Maslova saatust: kas Nehljudov abiellub temaga või ei. Ükskord otsustas ta, et «teeb» pasjanssi: kui välja tuleb, siis abiellub, kui mitte, siis ei abiellu. Pasjanss ei tulnud välja. Teinekord jutustas Lev Nikolajevitš mulle, et tal töö ühes kohas ei edenenu. Ta oli kaua kahevahel, lõpuks otsustas ja kirjutas. Pärast seda proovis: kui pasjanss välja tuleb, tähendab, et on hästi, kui ei tule — halvasti. Pasjanss ei tulnud välja, Lev Nikolajevitš aga ütles iseendale: «Ei, luiskad, nii on hästil!» ja jättis nõnda, nagu oli kirjutanud. (A. Goldenweiseri märkus.)

täieliku ükskõiksusega? Teistel kunstialadel on see arusaadavam. Maalikunstis ja kirjanduses on alati asjasse segatud mõistuspärane element, siin aga pole midagi — ainult helide kooskõla, aga milline jõud sellel on! Ma arvan, et muusika on kõige selgem praktiline lõendus meie olemuse vaimsuse kohta.»

Lev Nikolajevitš kõneles kunstist, muuseas ka muusikast. Kiitis väga Skrjabini Masurkat (fis-duur op. 40) ja Arenski Eskiisi f-duur.

«Eilne skertso (Chopini cis-moll) on hea, kuigi see mulle paistab mõneti kunstlik. Teie Beethovenis aga on palju kunstlikku — sellepärast ma teda ei salligi. Puškin ütleb: «Kaunis peab olema ülev», mina aga ütleksin: «Kaunis peab olema lihtne.»»

Tolstoi igapäevases elus

Lev Nikolajevitš hoidis sulepead väga kummaliselt: ta ei sirutanud ühtegi sõrme välja, vaid hoidis kätt rusikas ja kirjutas sujuvate tõmmetega, sulge peaaegu paberilt tõstmata ja sellele rõhumata. Lev Nikolajevitši käsikirjade mustandeid on raske lugeda ja nendest arusaamine nõuab pikaajalist vilumust. Algul kirjutatud ridades tegi ta sageli mahakriipsutusi ja parandusi, kirjutas siis nende ridade vahele uusi, tegi piki lehekülgede ääri või eraldi paberilehtedele mitmesuguseid viiteid ja vahelekirjutusi; paljusid sõnu ei kirjutatud ta lõpuni, sageli märkis sõna asemel ühe tähe. Niisugune käsikiri näeb esimesel pilgul välja nagu must kalamari, milles pole võimalikki üksikuid sõnu eraldada. Mõnikord juhtus, et ta ei osanud ka ise lugeda, mida ta oli kirjutanud. Lõppude lõpuks suutsid mõned Lev Nikolajevitšile lähedased inimesed, mõnikord koguni luupi appi võttes, siiski kõik tema poolt kirjutatu välja lugeda.

Pisiasjades oli Lev Nikolajevitš ihus — tal oli kahju paberist ja ta kirjutas sageli paberitükikestele; talle ei meeldinud, kui ta kaardimängus kaotas, kuigi Jasnajas mängiti alati väga väikeste summade peale — lõppkokkuvõttes oli tegemist ainult kopikatega; ta ei raatsinud uusi riideid selga panna.

Lev Nikolajevitš sattus sageli vaimustusse millestki, mida ta oli lugenud või kuulnud. Niisugune vaimustus läks tavaliselt kiiresti mööda. Sellisteks asjadeks olid näiteks võimlemine, kumõss, kefiir, mustikatee jne. Ükskord külastas Lev Nikolajevitši keegi, kes jutustas, et kord nädalas ei söö ta ööpäeva jooksul mitte ivagi. Lev Nikolajevitš proovis ka seda.

*

Lev Nikolajevitš tundis hästi keeli ja võis ladusalt, peaaegu tarkdumata tõlkida prantsus-, inglis- ja saksakeelseid raamatuid ja luges neid kohe valjusti vene keeles ette.

*

Lev Nikolajevitš luges väga palju, mitmes keeles ja sisu poolest väga erinevaid raamatuid — filosoofilisi, majandusteaduslikke ja muid teaduslikke teoseid, ilukirjandust, ajakirju jne. Ta sai suurel

hulgal raamatuid ja perioodikat kogu maailmast. Kuna ta ei jõudnud kõike lugeda, lehitses ta läbi selle, mis teda vähem huvitas, tabas hämmastaval moel isegi põgusal pilguheitmisel raamatu tuuma ja sattus õnnelikul kombel eriti iseloomulikele või huvitavatele kohtadele.

*

Nagu teada, armastas Lev Nikolajevitš heliloojatest kõige rohkem Chopini. Chopin oli Lev Nikolajevitšile lähedane oma slaavi hinge poolest ja nähtavasti oli ka Chopini isiksuses midagi, mis oli Lev Nikolajevitšile eriti omane.

Märkusi

Gussev, N. N. (sünd. 1882) — L. Tolstoi sekretär aastail 1907—1909. «Lev Tolstoi päev» ilmus kogumikus «Lev Nikolajevitš Tolstoi. Juubelikogumik», 1924. Tõlgitud teosest «L. N. Tolstoi kaasaegete mälestustes», II köide, Moskva 1955.

Kuzminskaja, T. A., sünd. Bers (1846—1925) — S. A. Tolstaja noorem õde. «Minu elu kodus ja Jasnaja Poljanas» ilmus pealkirja all «Minu elu kodus ja Jasnaja Poljanas. Mälestused» II—III 1926. aastal. Tõlgitud teosest «L. N. Tolstoi kaasaegete mälestustes», I köide, Moskva 1955.

Vinogradov, I. M. — Moskva Butõrka vangla järelevaataja. «Butõrka vangla järelevaataja märkmeid» ilmus koguteoses «Tolstoi ja Tolstoist. Uusi materjale» 1927. aastal. Tõlgitud teosest «L. N. Tolstoi kaasaegete mälestustes», II köide, Moskva 1955.

Sergejenko, A. P. (sünd. 1886) — V. G. Tšertkovi, Tolstoi teoste väljaandja sekretär. «Abipaluja» on peatükk kavatsetavast raamatust «Kohtumised Tolstoiga», mis on osaliselt avaldatud ajakirjas «Novõi Mir» nr. 9, 1960.

Repin, I. E. (1844—1930) — maalikunstnik. Viibis esimest korda Jasnaja Poljanas 1887. a. augustis. Peamiselt selle külaskäigu muljetest jutustabki Repin oma kirjutuses «Krahv Lev Nikolajevitš Tolstoist», mis ilmus raamatus «Kunstipärand», I köide («Repin»), 1948. Tõlgitud teosest «L. N. Tolstoi kaasaegete mälestustes», I köide, Moskva 1955.

Veressajev, V. (V. V. Smidovitš) (1867—1945) — vene kirjanik-realist, kirjandusteadlane ja tõlkija. Külastas L. Tolstoid 15. augustil 1903. aastal. «Lev Tolstoi» ilmus V. Veressajevi raamatus «Mälestused», 1936. Tõlgitud teosest «L. N. Tolstoi kaasaegete mälestustes», II köide, Moskva 1955.

Pasternak, L. O. (1862—1945) — kunstnik, «Sõja ja rahu», «Ülestõusmise» jt. L. Tolstoi teoste illustreerija, kes korduvalt portreteeris ka L. Tolstoid ja tema perekonnaliikmeid. Mälestused «Kuidas loodi «Ülestõusmine»» käsitlevad 1898. aastat, millal Pasternak kaks korda külastas Jasnaja Poljanat. Ilmunud koguteoses «Literaturnoje nasledstvo» 37—38, 1939. Tõlgitud teosest «L. N. Tolstoi kaasaegete mälestustes», II köide, Moskva 1955.

Goldenweiser, A. B. (sünd. 1875) — NSV Liidu rahvakunstnik, tuntud pianist ja pedagoog. Oli viieteistkümneme aasta jooksul sage külaline Tolstoi majas. Kirjutas oma kohtumistest Tolstoiga raamatu «Tolstoi läheduses», mille esimene trükk ilmus 1922. aastal. Katkendid, mis puudulavad Tolstoi seisukohti kirjanduse ja kunsti küsimustes, on tõlgitud teose II trüki järgi (Moskva 1959). Tsitaadid, mis on toodud jutumärkides ilma katkendi autorit märkimata, kuuluvad Tolstoile.

Vabariiki Tartu Kiiklaia
Põhiseaduseloogilise
Raamatukogu

SISUKORD

	Lk.
<i>Lev Tolstoi</i>	3
N. Gussev. Lev Tolstoi päev	5
T. Kuzminskaja. Minu elu kodus ja Jasnaja Poljanas	8
I. Vinogradov. Butõrka vangla järelevaataja märkmeid	13
A. Sergejenko. Abipaluja	16
I. Repin. Krahv Lev Nikolajevitš Tolstoist	20
V. Veressajev. Lev Tolstoi	27
L. Pasternak. Kuidas loodi «Ülestõusmine»	32
A. Goldenweiser. Tolstoi läheduses	38
Märkusi	53

Toimetaja O. S a m m a

Toimetuse aadress: Tallinn, Kohtu t. 3, tel. 445-83.

Trükkimisele antud 3. XI 1960. Trükiarv 16 000. Paber 84×108, ¹/₂ ar.
Trükipoognaid 1,75. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 2,87.
Arvutuspoognaid 3,61. MB-08117. Tellimise nr. 3662. Trükikoda «Ühiselu».
Tallinn, Pikk t. 40/42.

Hind 1 rubla.

На эстонском языке.

БИБЛИОТЕКА «ЛОМИНГ» № 45 (157).

Вблизи Толстого.
Воспоминания.

Rbl. 1.—

45/1960

A

21382

5193760

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00519376 0